

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

ARZU ƏLİFŞAH qızı CAMAYEVA

V.B.İBANYESİN YARADICILIĞINDA MİLLİ İDENTİKLİK

PROBLEMİ

İxtisaslaşma:060201-Filologiya-Ədəbiyyatşünaslıq (ispan ədəbiyyatı)

Magistr elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş

DİSSERTASIYA

Elmi rəhbər: _____
V.K.Mirzəyeva

*Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, baş
müəllim*

Bakı-2022

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	3-6
-------------------	------------

I Fəsil. XIX-XX əsr İspan ədəbiyyatının səciyyəvi xüsusiyyətləri.....	7-36
--	-------------

1.1. XIX-XX əsr İspan ədəbi mühitinin formalaşması.....	7-20
---	------

1.2. Realist-naturalist ənənələrin davamçısı - V.B.İbanyes.....	20-36
---	-------

II Fəsil. XIX-XX əsr İspan ədəbiyyatında milli-identiklik probleminin bədii-əksi.....	37-61
--	--------------

2.1. V.B.İbanyesin “Qan və qum” romanında identiklik problemi mental dəyərlər kontekstində.....	37-46
---	-------

2.2. V.B.İbanyesin “Məhşərin dörd atlısı” romanının qəhrəmanlarının özkimlik mübarizəsi.....	46-60
--	-------

NƏTİCƏ.....	61-63
--------------------	--------------

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYATIN SİYAHISI.....	64-66
---	--------------

Giriş

Mövzunun aktuallığı. XIX-XX əsr ispan ədəbiyyatında yaradıcılığı ilə xüsusi iz qoymuş V.B.İbanyes öz şəxsi təcrübələrindən yola çıxaraq, əsərlərində milli kimlik ideyasını müxtəlif hadisələrin fonunda ətraflı şəkildə əks etdirmişdir. O, daima vətəndaş və siyasətçi mövqeyindən çıxış edərək, yazıçı kimi öz rolunu icra etdiyi zaman problemlərin həlli üsullarını göstərməyə çalışır. Sənətkarın yaratmış olduğu cəlbedici xarakterlər və real hadisələr vasitəsilə yalnız İspaniyada deyil, eyni zamanda dünyada tanınan və oxunan yazarlar arasında ilk pillələrdə durur. V.B.İbanyes əsərlərində realist mövqeyindən çıxış edərək müxtəlif ölkələrin hazırkı vəziyyəti, fərdin identikliyi kimi mövzuları ön plana çıxarmağa diqqət edən yazıçı olaraq fərqlənirdi. Yazarın əsərlərində identiklik problemləri ilə ispan ədəbiyyatının ədəbi ənənəsi arasında mühüm əlaqə var idi. Ədib bir yazıçı kimi naturalist-realist mövqeyindən çıxış edərək XIX-XX əsr İspan ədəbiyyatına yeni nəfəs gətirdi və bununla yanaşı dünyada baş verən müharibə nəticəsində kimliyindən asılı olmayaraq əziyyət çəkən insanları təsvir edərək, bu vəhşiliyin səbəbkarının elə insan olduğunu yenidən həm ispan xalqına, həm də dünyaya xatırlatmış oldu.

Milli kimlik məsələsi İbanyesin əsərlərini oxuyarkən diqqəti cəlb edən xarakterik xüsusiyyətdir. Onun əsərlərində identikliyin ətraflı təsviri və azadlığın güclü arzusu öz əksini tapır. Romanlarında İspan mədəniyyətinin spesifik xüsusiyyətləri və müəllifin şəxsi həyatı ilə bağlı motivlərin improvizasiya olduğu hissi öz əksini verir. Yazar əsərlərində özünəməxsus üslubu vasitəsilə oxucuda naturalist təsvirlərdən istifadə etməklə zaman və məkan duyğusunu olduğu kimi çatdırmağa nail olur. V.B.İbanyesin romanları ölkəsindən uzaq düşmüş fərdin psixoloji vəziyyəti, keçirdiyi hisslər, mədəniyyətlərarası ziddiyyətlər və bunların nəticəsi olaraq yaranan problemlər, eyni zamanda müharibə şəraitində, çətin şərtlər altında olmasına rəğmən, insanın həyatda sağ qala bilmək üçün apardığı mübarizə kimi mövzularla əlaqəlidir.

V.B.İbanyesin yaradıcılığının kulminasiyası kimi dəyərləndirilən “Məhşərin

dörd atlısı” romanı isə Almaniya və Fransa arasında gedən müharibənin ən ağır nəticələrinin İspan əsilli yazar tərəfindən qələmə alınması ilə fərqlənir. I Dünya müharibəsinin yaratdığı fəsadlar, insanlığın dünyaya vurduğu sarsıdıcı zərbələr, müxtəlif milliyyətlərdən olan insanların “mən kiməm?” sualını verərək özlərini sorgulaması əsərin əsas ideyasını təşkil edir. Bu romanın xarakterik xüsusiyyətlərindən biri də əsərdə din mövzusu, “Tanrı” anlayışının varlığı müzakirə səbəbi olur. Eləcə də İbanyes öz şəxsi təcrübələrindən yola çıxaraq milliyyət baxımından fərqli fərdlərin neqativ və pozitiv xüsusiyyətlərini əks etdirməklə yanaşı, tarixi-mədəni faktları göstərməklə əsərə rəngarənglik qatmışdır.

Mövzunun işlənmə dərəcəsi. İspan və Qərbi Avropa ədəbiyyatında Visente Blasko İbanyesin yaradıcılığı böyük maraqla qarşılanaraq, müasir tənqidçilər və ədəbiyyatşünaslar tərəfindən tədqiqat predmetinə çevrilmişdir. Xüsusilə də, V.B.İbanyesin “Məhşərin dörd atlısı” və “Qan və qum” romanları ispan milli ruhunun müxtəlif hadisələr fonunda ətraflı şəkildə dünyaya çatdırılmasında xüsusi vasitə kimi istifadə olunmuşdur. Ədibin yaradıcılığına həsr olunmuş bir sıra kitablar və məqalələr yazılmış, demək olar ki, əsərlərinin əksəriyyəti təhlilə cəlb olunmuşdur. Eduardo Zamakois kimi yazıçı və tədqiqatçı jurnalist İbanyesin həyat və yaradıcılığına xas olan bir sıra problemlər haqqında elmi araşdırmalar aparmışdır. Tədqiqatçı-jurnalist naturalist yazar haqqında fikirlərini ümumiləşdirərək “Həmkarım: Visente Blasko İbanyes” adlı kitabda nəşr etdirmişdir. Yazıçının əsərləri azərbaycan dili daxil olmaqla, bir sıra xarici dillərə tərcümə edilmiş və geniş oxucu kütləsinin rəğbətini qazanmışdır. Naturalizm və reazlimlə maraqlanan ədəbiyyatşünas və tənqidçilər, eyni zamanda bir qisim oxucular ispan dili və digər xarici dillər vasitəsilə İbanyesin əsərləri ilə yaxından tanış olmaq imkanı əldə edə bilirlər. V.B.İbanyes haqqında yazılara bədii məqalələrdə, dünya ədəbiyyatı ilə bağlı dərsliklərdə təsadüf etmək mümkündür.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi naturalizm və realizm cərəyanının təsiri ilə ispan ədəbiyyatında yeni əsərlərin meydana gəlməsi, ispan ədəbiyyatının keçdiyi inkişaf mərhələsi, aktual məsələlərdən biri olan identiklik, dogma yurda olan bağlılıq, sevgi, tənhalıq, xəyanət və insan psixologiyasının ətraflı

təsviri ilə əlaqəli mövzuları İbanyes yaradıcılığı vasitəsilə tədqiq etmək və öyrənmək mümkündür. V.B.İbanyesin yaradıcılığının, onun əsərlərinin ətraflı şəkildə təhlili və araşdırılması dissertasiyasının əsas məqsədlərindən biridir. Təqdim olunan magistr dissertasiyası aşağıdakı vəzifələri həyata keçirməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur:

- İspan ədəbiyyatında, naturalizmin formalaşmasına səbəb olan ictimai-mədəni mühitin prinsiplərini araşdırmaq;
- XX əsrdə baş verən müharibə nəticəsində millətlərin bir-birinə olan münasibəti və mədəni fərqliliyi olan ölkələrin ortaq və fərqli xüsusiyyətləri nəticəsində meydana çıxan identiklik probleminin İbanyesin yaradıcılığındakı mövqeyini müəyyənləşdirmək;
- Yazıçının ispan ədəbiyyatındakı mövqeyi və əsərlərinin əsas bədii-estetik keyfiyyətlərini aydınlaşdırmaq;
- V.B.İbanyesin əsərlərində naturalizmin təzahür xüsusiyyətlərini təhlil etmək;
- Postmüharibə dövründə multikultural dəyərlər və insan problemi;
- V.İbanyesin “Məhşərin dörd atlısı” və “Qan və qum” romanlarının qəhrəmanlarının identiklik mübarizəsinin əsas xüsusiyyətlərini ətraflı şəkildə əks etdirmək;

Tədqiqat işinin obyektı və predmeti. Dissertasiya işinin əsas obyektı XIX-XX əsr ispan ədəbiyyatında naturalizm cərəyanının görkəmli yazarlarından olan V.B.İbanyesin yaradıcılığıdır. V.B.İbanyes romanlarının ideya-mövzu xüsusiyyətinə çevrilmiş milli identiklik problemi magistr işinin predmetini təşkil edir.

Tədqiqat işinin metodologiyası. Tədqiqat işi bioqrafik və təhlil etmə metodlarının prinsiplərinə əsaslanaraq yerinə yetirilmişdir. Təhlil zamanı naturalizm, realizm kimi cərəyanların ümumi konsepsiyasının bir qisim müddəalarından və Eduardo Zamakois y Quintana kimi ədəbi tənqidçinin nəzəri fikirlərindən istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. İspan ədəbiyyatında identiklik problemi keçən əsrdən etibarən tədqiq olunmağa başlanmışdır. Bu problemin həlli yollarına daha çox V.B.İbanyesin yaradıcılığında rast gəlmək mümkündür. Yazarın

yaradıcılığındakı milli identiklik problemi Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında ilk dəfə tədqiqata cəlb edilmişdir. Tədqiqat zamanı V.B.İbanyesin bədii-fəlsəfi fikirlərinin, tarixdə mühüm rol oynayan dünya müharibəsinin “Məhşərin dörd atlısı” və “Qan və qum” əsərlərinin nəzdində təhlilə cəlb edilməsi bu işin elmi yeniliyi hesab edilə bilər.

Tədqiqat işinin elmi və praktik əhəmiyyəti. XIX-XX əsr ispan ədəbiyyatında, xüsusilə də, V.B.İbanyes yaradıcılığının tədqiqinə həsr olunmuş mühazirə, dərslik, məqalə, kurs işi hazırlayarkən bu magistr işindən əhəmiyyətli mənbə kimi yararlanmaq mümkündür.

Tədqiqatın aprobasiyası. Magistr dissertasiyası Azərbaycan Dillər Universitetinin “Xarici ölkələr ədəbiyyatı kafedrasında”nda yerinə yetirilmişdir. Həmin Universitetin “Gənc tədqiqatçıların elmi əsərləri” jurnalında “V.B.İbanyesin “Portağal ağacları arasında” əsərində naturalist ideyaların bədii təsviri” adlı məqalə çapdan çıxmışdır.

Dissertasiya işinin strukturu. Təqdim olunan dissertasiya işi giriş, iki fəsil, yarım-fəsillər, nəticə və istifadə olunan ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

I Fəsil. XIX-XX əsr İspan ədəbiyyatının səciyyəvi xüsusiyyətləri

1.1. XIX-XX əsr İspan ədəbi mühitinin formalaşması

Ədəbiyyat bütün dövrlərdə ictimai proseslərin özünəməxsus təzahürü kimi qəbul olunmuşdur. Sosial qarşıdurmaların artması, ictimai-siyasi proseslərin kəskinləşməsi nəticəsində ədəbiyyatda bu hadisələrin təsviri öz əksini tapmış olur. Dünyada baş verən müharibələr və eləcə də İspaniyada davam etməkdə olan vətəndaş müharibəsi ölkənin mədəniyyətinə, xüsusilə də, ədəbiyyatına təsir göstərirdi. XIX əsrdə Napoleon ordusu tərəfindən işğala məruz qalan İspaniya öz azadlığı üçün mübarizə apararaq qələbə əldə etmiş olur, lakin müharibə nəticəsində ölkədə 1808-1814-cü illərdə iqtisadi problemlər yaranmağa başladı. 1820-1823-cü illərdə mütləqiyyətçilər və liberallar arasında gedən müharibə İspan tarixində mütləqiyyətçilərin qalibiyyəti ilə başa çatdı. Hətta bunu da qeyd etmək lazımdır ki, bu qalibiyyətin təsiri İspan ədəbiyyatında özünü qabarıq şəkildə büruzə vermiş oldu. Ferdinandın ölümü İspaniya üçün yeni və çətin bir mərhələnin başlanmasına səbəb olduğu bir vaxtda, taxt uğrunda gedən mübarizə liberalların qalibiyyəti ilə nəticələnir. 1874-cü ildə Borbon sülaləsinin hakimiyyəti ələ keçirməsi ilə İspaniyada bərpa dövrü başlanır. Məhz bu tarixi hadisələr ölkənin mədəniyyətinə təsirsiz ötüşməmişdir. Xüsusilə də, ispan ədəbiyyatında XIX əsrdə yazarlar müxtəlif cərəyanların yaranmasında əsas vasitəçi olmaqla yanaşı, əsərlərində birlik, vahid ideologiya mövzularının kütləvi halda işlənməsində böyük rol oynamışdılar. XIX əsr ispan ədəbiyyatında yazıçılar dövrün əsas göstəricilərindən biri hesab olunan roman vasitəsilə öz fikirlərini cəmiyyətə çatdırmağa çalışırdılar. Yazıya alınan romanlar məzmun və üslubuna görə bir-birindən fərqlənirdi. XIX əsrdə kütləvi halda yayılan romantik tarixi romanlar İspaniyada bu dövr üçün romantizm cərəyanına olan marağın əsas göstəricisi hesab olunur. Romantik tarixi romanlar liberal-tarixi romanlar və mütləqiyyətçi romanlar olmaqla iki yerə ayrılırdı. Bu janrlardan birincisi daha çox inqilabi idealar güdürdü, ikincisi isə məğlub olmuş mütləqiyyətçinin xilas ola biləcəyi sığınacaq təsvirini yaradırdı. Hər iki halda hadisələr faciəvi sonluqla bitmiş olurdu: romanın qəhrəmanı ya uyğunlaşmaqdan imtina etdiyinə, ya da bəzi indi qüvvədən

düşmüş ideyaları müdafiə etdiyinə görə məhvə məhkum olurdu. Məhz bu janr ilk dəfə 1822-ci ildə Fransisko Brotons tərəfindən Kadisdə nəşr olunan “Rafael de Rieqo, yaxud azad İspaniya” (Rafael de Rieqo o La España libre) əsəri ilə İspaniyada meydana çıxdı. Belə tarixi romanlar milli tarixi roman adlandırılı biləcək janrın yaranmasına səbəb olmuşdur. Daha sonra tarixi macəra romanı meydana gəldi. Bu tip əsərlərdə qəhrəmanın dünyada öz yerini tapmaq üçün keçməli olduğu təhlükəli sərgüzəştlər əsərin əsas hissəsini təşkil edirdi. Benito Visetto Perezin “Monforte zadəganları” (Los hidalgos de Monforte, 1857) əsərini tarixi-macəra romanlarına uyğun nümunə kimi götürə bilərik. Bu üslubda yazılan romanların əksəriyyəti çox vaxt “xoşbəxt son”la yekunlaşırdı. Yazarların bir qismi xalqın bundan həzz aldığını və bu tip romanlara daha çox tələbin olduğunu düşündüyü üçün sonluğu bu üslubda bitirməyi üstün tuturdu. Fransisko de Sales Mayonun nəşr tarixi məlum olmayan “Saqqallı Xaime yaxud Creviyente quldurları” (Jaime el Barbudo o Los bandidos de Crevillente) romanı kimi əsərləri bu tip romanların kateqoriyasına daxil edilir. Regional tarixi romanları isə digərlərindən fərqləndirən əsas cəhət, şeir və əfsanələrlə birlikdə müəyyən dəyərlərin qorunub saxlanmasını özündə birləşdirməsi idi. Belə romanların ən yaxşı nümunələrindən biri Fransisko Navarro tərəfindən 1879-cu ildə nəşr edilmiş “Amaya və ya VIII əsrin baskları” (Amaya o los vascos del siglo VIII) romanıdır. İndiyədək tədqiq etdiyimiz üç növ roman, sırf əyləncə elementinin zəngin olduğu romanlar hesab olunur və bu tip romanlarda mövzular təkrarlanır və ədəbiyyatın ədəbi dəyəri getdikcə azalırdı, buna baxmayaraq XIX əsrin sonuna qədər bu tip əsərlər yazılmağa davam etdi. Bununla yanaşı, 1870-ci ildən etibarən yeni milli tarixi roman adlandırdığımız əsərlər ortaya çıxdı. Bu tip romanlar əvvəllər yazarlar tərəfindən qələmə alınmasına baxmayaraq, cəmiyyətdə xüsusi maraq doğura bilməmişdi. Bu romanların müəllifləri “milli hekayə” ideyasını əsas götürərək milli tarixi roman adlandırdığımız əsərləri yaratmışdılar. Əsas nümayəndəsi isə məhsuldar yazıçı Benito Peres Qaldos hesab olunur. O dövrdə tarixi roman üslubu İspan və Avropa povestlərinin əsas mövzusunda hakim rol oynamağa davam etsə də, realizm hərəkəti artıq ədəbiyyatda güclənməyə başlamışdı. Realizmin kulminasiya nöqtəsi ilə romantizmin ifratçılıqlarından tamamilə uzaqlaşan tarixi roman janrı yarandı və

bunun nəticəsində daha çox sosial, yerli adət-ənənələrin təqdim olunduğu, az, lakin keyfiyyətli əsərlər ərsəyə gəlməyə başladı. Qaldos milli tarixi romana bəzi fərqli cəhətlər gətirməklə yanaşı onu oxucular tərəfindən maraqla izlənən yeganə tarixi roman janrına çevirməyə müvəffəq olmuşdur. 1887-ci ildə yazılan “Fortunata və Xasinta” (Fortunata y Jacinta) əsəri elə həmin ildə çap edilir. Bu əsərin nəşrindən sonra ispan ədəbiyyatında realizmin inkişafı nəticəsində digər görkəmli nümayəndələr öz əsərlərini mətbuatda çap etdirməyə başladılar. Bunlardan biri də Leopoldo Alas hesab olunur. Onun “Səltənət naibi” (La regenta, 1884) əsəri realist üslubda yazılan əsərlər sırasında xüsusi yer tuturdu.

Ədəbiyyat və tarix arasında dərin bir əlaqə vardır və bu əlaqə həmişə bədii əsərlərdə öz əksini tapmışdır. Avropa ölkələrində qəlibləşmiş bədii hərəkət növlərinin İspaniyada yenidən inkişaf etməyə başlaması, ölkədə baş verən siyasi proseslərin mədəniyyətə olan neqativ təsirinin əsas göstəricisi hesab olunurdu. Bunun əsas səbəblərindən biri isə məhz bəzi İspan yazarların köhnə adət-ənənələri davam etdirməsi idi. Romantizm cərəyanının bir qisim nümayəndəsi tarixə müraciət etməklə yanaşı xalq dilindəki ifadələrdən istifadə edərək bu romanların inkişafını ən yüksək səviyyəyə çatdırırdı. Bu tip əsərlərdə romantik atmosferin içində təsvir olunan qəhrəmanlar xəyallarını reallaşdırmaq üçün hər şeyi gözə alsalar belə, öz talelərini dəyişdirməkdə aciz olduqları üçün çox böyük bir qismi məhv olurdu. Yazarın öz qəhrəmanını istədiyi kimi öldürməklə, tarixi məlumatları dəyişmək azadlığı yox idi. Qəhrəmanı uydurma olduğu halda, bunu edə bilərdi və hekayə daha sərbəst olardı. XIX əsrin ortalarından etibarən inkişaf edən realizm isə naturalizmin inkişafına təkan verən əsas bədii hərəkət növünə çevrildi. Siyasi məsələlərə görə ölkəni tərk etmiş yazarların bir qismi geriye qayıtdıqdan sonra yeni bədii hərəkətlərin yaranmasında böyük rol oynamışdılar. Yeniliyi təbliğ edərək, köhnə qayda və qanunları yıxmağa çalışan yazarların bir qismi əsərləri ilə ispan ədəbiyyatına yeni nəfəs gətirməyə nail oldular. Beləki, 1848-1849-cu illər inqilabından sonra meydana gələn naturalizm XIX əsrin II yarısından etibarən ilk öncə ədəbi istiqamət kimi Fransada təşəkkül tapmış, daha sonra sürətli şəkildə, digər Avropa ölkələrində və ABŞ-da yayılmağa başlamışdır. Naturalizmin yayıldığı ölkələrdə sosial-siyasi məsələlər əsasən fərqli

şəkildə təzahür edirdi və bu xüsusiyyət yazarların əsərlərindən yan keçməmişdir. İspaniyada naturalistlər ilkin olaraq mühafizəkar qrupların, xüsusilə də, din xadimlərinin təziqinə məruz qalırdı. Buna səbəb isə naturalistlərin insanın öz davranışını seçmək azadlığının mümkün olmasını qeyd etmələri idi. Bir müddət sonra optimist düşüncəyə malik naturalist yazarlar artıq belə düşünmürdülər, hətta onlar təkidlə bildirirdilər ki, hər bir insan cəmiyyətin təsirinə məruz qalır və bunun nəticəsində onun azad qərar vermək hüququ olmur. Naturalist yazarlar insanın formalaşmasında yaşadığı şərt və şəraitin, irsiyyətin, cəmiyyətin böyük rolu olduğunu qeyd edirdilər. 1882-ci ildə ilk dəfə Emilia Pardo Bazan naturalizm haqqında öz fikirlərini ifadə etmək və naturalizmin xüsusiyyətlərini təsvir etmək məqsədilə ilk məqaləsini nəşr etdirir. Məhz bu məqalənin nəşrində Emil Zolyanın təsiri hiss olunurdu. 1890-cı illərdə İspaniyada yaşanan proseslər nəticəsində naturalizm zəif şəkildə inkişaf etsədə Visente Blasko İbanyesin XX əsrin ilk iyirmi ilində uğurlu naturalist romanlar yazmasına mane olmadı. Dini rejimin hakimlik etdiyi 1880-1882-ci illər ərzində İspan ədəbi mühitində formalaşan naturalizm Fransadakı naturalist hərəkatdan tamamilə fərqlənirdi. Naturalizmin yayılmasında realist yazarlar böyük rol oynamışdılar. Azad ruhlu yaradıcı yazarları hər hansı qəlibə salmaq həm mümkün deyil, həm də onlara qarşı haqsızlıq hesab edilə bilər. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, naturalizm və realizm arasındakı sərhədləri müəyyən etmək çətindir. Belə yazarların sırasında Visente Blasko İbanyes, Pardo Bazan, Klarin, Palasio Valdes kimi yazarların adını çəkə bilərik. Realist yazar V.B.İbanyes ölkədə baş verən siyasi proseslərə görə öz ölkəsini tərk etmək məcburiyyətində qalır. Məhz bu məsələ həm İbanyes, həm də bir çox həmkarları üçün yeni bir səhifənin açılmasına gətirib çıxarır. Bir çox həmkarları kimi İbanyesin Parisdə olduğu zaman Emil Zolya ilə yaxınlaşması və onun tərəfdarları ilə görüşməsi yazarın naturalist olaraq yaradıcılığa davam etməsinə səbəb olur. Naturalizm realizmdən qaynaqlanaraq yaranmış ədəbi hərəkat olmaqla yanaşı, insanların hisslərini daha dərin formada təzahür etdirməyin ən əsas vasitəsi kimi formalaşmışdır. Bir sözlə, naturalist yazarlar əsərlərində yoxsul təbəqə nümayəndələrinin obrazlarını və toplumun ən iyrənc qüsurlarının təsviri ilə öz fikirlərini cəmiyyətə çatdırmağa çalışırdılar. İlk olaraq biz bu tip obrazları fransız

əsilli yazar Emil Zolya, Edmond Huot və onun qardaşı olan Jules Huotun yaradıcılığında görə bilərik. Yoxsul təbəqə nümayəndələri arasında yaradılan qadın obrazları daha çox diqqəti cəlb edirdi. Keçmiş adət-ənənəni yaşatmağa çalışan bir sıra romantik üslub nümayəndələri əsərlərində zəif, köməyə ehtiyacı olan və cəmiyyətin sərt qaydalarına riayət edərək yaşayan qadın obrazlarını canlandırırdılar. Bu tip qadın obrazlarının yaradılmasında əsas məqsəd oxucu kütləsinin nakam məhəbbət gözləntisinə olan marağı idi. Əsərdə öz sevgilisində cəmiyyət və ailə basqısı nəticəsində qovuşa bilməyən qadın obrazları naturalist yazar İbanyesin qələmindən artıq güclü, öz sözünü deyə bilən və cəmiyyət tərəfindən təcrid olunmaqlarına rəğmən mübarizəsini davam etdirən qadınlara çevrilmişdi. V.B.İbanyesin qələmə aldığı romanlarda xüsusilə də, oxumaq-yazmaq bilməyən qadın personajlar İspan cəmiyyətində əksər qadınların ümumi obrazı olaraq canlandırılmışdır. Yazar ziyalı bir şəxs kimi kölə vəziyyətinə salınan qadınların səsinə cəmiyyətə çatdırmaqla onları bu limitləri yıxmağa təşviq edir və az da olsa bu məqsədinə çatmış olurdu. Armando Palasio Valdesin, “Cənab Oktavio” (El Señorito Octavio, 1881) bu əsərini naturalist təsvirlərlə zəngin olan əsər hesab etmək olar. Yekun olaraq, naturalizmin insanların davranışlarını obyektiv və ətraflı şəkildə izah etmək məqsədi daşdığını qeyd edə bilərik.

Edqar Allan Ponun 1841-ci ildə detektiv janrda qələmə aldığı “Morq küçəsində qətl” hekayəsindən sonra ədəbiyyatda detektiv janra maraq yaranmış oldu. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, məhz XIX əsrdən etibarən ispan əsilli yazarların müraciət etdiyi janrlar arasında detektiv janr üstünlük təşkil etməyə başlamışdı. İlk dəfə İspan ədəbiyyatında Duque de Rivasın qələmə aldığı “Sevilyanın qədimliyi” (La antigualla de Sevilla, 1865) əsərində detektiv janrın ilkin elementləri öz əksini tapmışdır. Bu tarixi romansda hadisələr cinayətin sorğulanması əsasında qurulub. Beləliklə, iki kişi arasında gedən mübahisənin sonu bir nəfərin ölümü ilə yekunlaşır. Mübahisə zamanı yaşlı qadının cinayətə şahidlik etməsi bir çoxlarında şübhə oyadır və məhz buna görə də qadın sorğuya çəkilir. Cinayətkarın kim olduğunu qeyd etmək istəməsə də, qətlin sirrini araşdırırlar həmin məkanda qadına məxsus fənəri aşkarladıklarını qeyd edirlər. Ağır işgəncələrə məruz qalacağından qorxaraq, qadın

cinayətkarın kral olduğunu etiraf edir. Bu tarixi romansdan sonra Emilia Pardo Bazan, Xose Zorilla, Pedro Antonio de Alarkon, Benito Perez Qaldos kimi yazarlar cinayət və qətl hadisələrini əsərlərinin əsas ideyasına çevirmişdilər. Bu kateqoriyaya Pedro Antonio de Alarkonun 1853-cü ildə nəşr edilmiş “Mismar” (El clavo) real hadisələr əsasında qələmə alınmış romanını aid edə bilərik. Əsər Felipe və Xoakin adlı iki dostun söhbəti ilə başlayır. Xoakin səyahət zamanı Blanka adlı dul bir qadınla tanış olur. Bu tanışlıqdan qısa müddət sonra görüşən cütlük evlilik qərarını alır. Toya bir neçə gün qala Xoakinin Kordobaya olan səyahəti gözlənilməz hadisələrin başlanmasına səbəb olur. İşini yekunlaşdıran Xoakin Sevilyaya qayıtdıqdan sonra, sevgilisini tapa bilmir. Uzun müddət başına gələn hadisələrə cavab tapmağa çalışmasına baxmayaraq, heç bir nəticə əldə edə bilmir. 2 il sonra dostu Felipe ilə qəbiristanlıqda söhbətləşən Xoakin kəllə tapır və onlar bu kəllənin kimə aid olduğunu araşdırmağa başlayırlar. Dostlar kəllənin Alfonso adlı şəxsə aid olduğunu müəyyənləşdirdikdən sonra cinayət hadisəsini öyrənmək məqsədilə tədqiqata davam edirlər. Alfonsonun ölümündə şübhəli bilinən arvadı Qabriela polislər tərəfindən həbs olunduqdan sonra dostlar cinayətkarla görüşmək qərarına gəlirlər. Xoakin Qabrielanı gördüyü zaman təəccüblənir və onun Blanka olduğunu başa düşür.

Bu üslubda qələmə alınan romanlarda insanların psixoloji vəziyyəti sorğulanırdı. Cəmiyyətdə cinayət hallarının artması cəza və polis qüvvəsinin yetərsiz olduğunun əsas göstəricisi hesab edilirdi. Məhz bu səbəbdən yazıçılar bunu dilə gətirir və ölkənin siyasi rejimi daxil olmaqla bir çox şahid olduqları hadisələri tənqid hədəfinə çevirirdilər.

Bir sıra mühüm sosial-iqtisadi, siyasi və ictimai proseslərin baş verdiyi XX əsrdə dünya ədəbiyyatında və incəsənətində əsaslı dəyişikliklərin baş verməsini görə bilərik. XX əsr ispan ədəbiyyatında ictimai-siyasi mühitin təsiri nəticəsində ölkə üçün həssas olan hər şeyin ədəbiyyatın mövzusuna, ideyasına sirayət etməsi öz əksini tapır. 1920-ci illərin əvvəllərində İtaliya və Almaniyada başlayan ifrat millətçi birləşmələrin təsiri bir çox ölkələrdə olduğu kimi İspaniyadan da təsirsiz ötüşmədi. Bunun ilkin göstəricisi kimi XIII Alfonso dövründən etibarən fəaliyyət göstərən parlament sisteminin çöküşü və Primo de Riveranın dövlətdə çevrilişi ilə başlayan

sosial və iqtisadi problemləri misal göstərə bilərik. Migel Primo de Riveranın yeddi il davam edən dikturası cümhuriyyət dövrünün başlanması ilə nəticələnir. 1936-1939-cu illərdə orduda başlayan üsyanın müqavimətlə qarşılaşması isə İspaniyada vətəndaş müharibəsinə yol açmış olur. Məhz bunun nəticəsində məşhur şair Federiko Qarsia Lorka kimi yüz minlərlə insan müharibənin qurbanı oldu. 1939-1959-cu illər ərəfəsində davam edən Franko dikturası və vətəndaş müharibəsinin təsiri ilə formalaşmış XX əsr ispan ədəbi mühitinin sənətkarları problemləri üzə çıxarmaq, onların həlli yollarını özünəməxsus şəkildə müəyyən etmək cəhdi ilə seçilirdilər.

Atom bombası, etnik münaqişələr və iqtisadi blokadalar kimi, insanların psixoloji olaraq ağır travma almasına və bununla yanaşı insanlarda dərin ümitsizlik yaratmış olmasına rəğmən keçən XX əsr ispan yazarların bu mübarizədə qalib gəlməsi ilə nəticələndi və onlar bu qalibiyyətləri ilə incəsənətin ən çətin şəraitdə yaradılıb-yetişdirilə biləcəyini nümayiş etdirdilər. Beləliklə, İspan ədəbiyyatında XX əsrdə yeni bədii hərəkətlərin yaranmasına şahid oluruq. 1920-1930-cu illərdə yaranmış “27-lər nəslı”nin nümayəndələri xarakterik xüsusiyyətləri hesab olunan dram və poeziyada özünəməxsus şəkildə yeni iz yaratmış hesab olunur. Bu nəslin ən görkəmli nümayəndələri sırasında yer tutan Qarsia Lorka həm şair, həm də dramaturq kimi öz sözünü demişdir. Lorkanın “Qanlı toy” (Bodas de sangre, 1932) adlı pyesi məzmunu ilə diqqəti cəlb etməyi bacarmışdır. Bu əsərdə İspaniyada hökm sürən, insanların hələ də qəlibləşmiş qayda-qanundan əziyyət çəkməsi dramaturq tərəfindən tənqid olunur. Şair kimi isə bu nəslin nümayəndələri sırasında ən möhtəşəm poeziya nümunələrini yaratmış Pedro Salinası və Rafael Albertini daxil etmək olar. Bu nəslin nümayəndələri də öz növbəsində sosial-ictimai proseslərə toxunur, cəmiyyətdə baş vermiş problemləri, qəlibləşmiş qaydaları əks etdirərək bunun həlli yollarını göstərməyə çalışırdılar. Fəhlə sinfinin fikir və ideyalarını çatdırmağa çalışan, burjuaziyaya qarşı yönələn bir qrup yazar tərəfindən qeydə alınmış ədəbi nümunələrdə cəmiyyətdə baş verən etirazlar və ədalətsizlik öz əksini tapmışdır. Bu bədii hərəkətin nümayəndələri sırasında nəsr də öz sözünü demiş Ramon Qomez de la Serna və esseləri ilə iz qoymuş Guillermo de la Torre xüsusi yer tutur.

Novesentismo 1910-cu illərdə yaranan ispan mədəni hərəkatlarından biri hesab olunur. 1880-ci illərdə doğulmuş bir qrup yazar bu hərəkatın əsas nümayəndələri hesab edilir. Nəsr sahəsində öz sözünü demiş Xose Orteqa və Qreqorio Posadillo, romanları ilə fərqli yol cızan Qabriel Miró və Ramon Perez de Ayala bu ədəbi hərəkatın ən görkəmli nümayəndələri hesab edilir. Nəzm sahəsində fərqlənən Xuan Ramon Ximenez şeirləri ilə diqqəti cəlb etməyi bacarmışdır. Bu cərəyan yalnız yazarları deyil, tarixçi və ədəbi tənqidçi kimi görkəmli sənətkarları bir məqsəd üçün birləşdirməklə digər cərəyanlardan fərqlənirdi. Tarixçilər arasında isə Ameriko Kastro və Klaudio Sançez Albornoz fərqlənirdi. Bu hərəkatın nümayəndələri yenilik və müasirlik gətirən, “sənət sənət üçündür” şüarından çıxış edən yazarlar olaraq tanınırdılar. “98-lər nəsli” adını almış bədii hərəkat isə 1890-cı illərdən etibarən formalaşır. Bu ədəbi hərəkatın nümayəndələri İspaniyada vəziyyəti yenidən analiz etməyin tərəfdarı idilər. Onlar düşünürdülər ki, ölkənin inkişafı üçün sistem yenidən qurulmalıdır. Sistemin yenidən qurulması üçün isə təhsil, ədəbiyyat və iqtisadiyyat kimi sahələrdə islahatlar etmək lazım idi. Bu dövrün nümayəndələri ictimai-siyasi vəziyyətə tənqidi baxışları ilə fərqlənir və “məzmun formadan daha vacibdir” ideyasından çıxış edirdilər. Həm nəsrə, həm də dramda Unamuno, Pio Baroxa, Antonio Maçado, Xuan Ramon Ximenez kimi öz sözünü demiş nümayəndələr üslubları ilə bu dövrün parlaq yazarlarına çevrilmişdirlər. XX əsrin ikinci onilliyinin ortalarında nəsr poeziyası kimi tanınan kitablardan biri olan Xuan Ramon Ximenezin “Platero və Mən” (Platero y Yo) kitabı nəşr olundu. Gəncliyin məsumluğunu oyadan şair bu əsərində ev heyvanı ilə qurduğu ülvə münasibətin təsvirini vermişdir. Antonio Maçado poeziyada “98-ci nəsli”n ən görkəmli nümayəndəsi idi. Onun poetikasında insan duyğularının ifadəsi, mahiyyət axtarışı, sözün zamanla qalıcılığı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Onun poeziyasının ünsürləri sadə olsa da, dərin məna ifadə edirdi. Maçado xüsusi ustalıqla işləyərək insanları düşündürməyi bacarmışdır. Şair öz əsərləri vasitəsilə vahid ölkə mənzərəsini və ruhunu əbədləşdirməklə ədəbiyyata xidmət etmişdir. “Tənhalıq” (Soledades, 1903-1907) onun poetik yaradıcılığının toplandığı kitabdır. Migel de Unamuno isə “98-ci nəsli”n ən mühüm siması kimi fəlsəfi esse, poeziya, povest və dramaturgiya sahəsində böyük zəkaya, geniş

mədəniyyətə malik olan çoxsaylı əsərləri ilə seçilir. İspaniyada XX əsrin 50-ci illərindən etibarən ən məhsuldar müəllif olan Pio Baroxa, povest baxımından Azorin ilə birlikdə “98-ci nəsl”n prinsiplərini öz yaradıcılığında yaşadan yazarlar sırasında xüsusi yer tuturlar. İxtisasca həkim olmasına baxmayaraq “Ağrı” (El Dolor, 1872-1956) adlı əsəri ilə ədəbiyyatda özünəməxsus iz qoymuşdur. Baroxa, aid olduğu cərəyanın nümayəndəsi kimi, dövrünün bütün siyasi proseslərinə baxmayaraq, müstəqil düşüncə tərzini ortaya qoymağı bacardı. Yazar əsərlərini təbii və sadə üslubda qələmə almağa üstünlük verirdi. Sənətkar əsərlərində şəxsiyyətin mənəvi azadlığını bir növ şüar kimi daşıyan burjua orta təbəqəsinin qeyri-ciddiliyini və ikiüzlülüynü tənqid edirdi. XIX əsrin sonu XX əsrin birinci yarısında formalaşan modernizm isə bütün incəsənət sahələrini əhatə edən ümumi termin kimi istifadə olunur. Bu bədii cərəyanın nümayəndələri dünyada baş verən qlobal proseslərdən qaynaqlanaraq insanların mənəvi dəyərləri məsələsini ön plana çıxarır və əsərlərində bu mövzulara daha çox yer verməyə çalışırdılar. İlk öncə Fransa, ABŞ kimi ölkələrdə təşəkkül tapmış olsada, İspan ədəbiyyatında da bu ədəbi hərəkət inkişaf etməyə başlayır. Bu cərəyanın nümayəndələri də burjuaziyanın ikiüzlülüynü ortaya çıxarmağı əsas hədəf olaraq seçmişdilər. İspan ədəbiyyatında modernizmin ilk nümayəndəsi nikaraqua əsilli şair Ruben Dario hesab olunur. Onun “Mavi” (Azul, 1888) və ya “Həyat və ümid nəğmələri” (Cantos de vida y esperanza, 1905) əsərlərində gözəllik axtarışı, misraların həmahəngi, şairin əhval-ruhiyyəsi və fəsillərin təsvirinin verilməsi ilə əlaqəli bir çox xüsusiyyətlər öz əksini tapmışdır. İspaniyada “modernizm” və “98 nəsl” eyni vaxtda yaranmış cərəyan olmaqla yanaşı oxşar xüsusiyyətləri olan bədii hərəkət növü kimi qəbul olunurdu. Hər iki bədii hərəkətin nümayəndələri yenilik axtarmaqla yanaşı burjua dünyasının həqiqi üzünü təsvir etməklə ortaq xüsusiyyətlərini təsdiqləmiş olurdular. “98-lər nəsl”nin nümayəndələri mövcud olan dünyanı şərh etməklə İspaniyada olan böhran vəziyyətinin dəyişdirilməsi üçün çalışırdılar. Modernizmin banisi İspan ədəbiyyatında Ruben Dario olsada, Manuel Reina, Rikardo Gil və Salvador Rueda kimi bir çox şairlər bu ədəbi hərəkətin yayılıb, inkişaf etməsində böyük rol oynayıblar. Modernizmin təzahürləri ilk olaraq poeziyada və daha sonra roman, teatr

sahələrində öz əksini tapmış olur. Modernizmin gəlişi ilə ispan poeziyası tamamilə yenilənmiş oldu. Dramaturgiyada modernizm hərəkatının ən görkəmli nümayəndələrindən biri hesab olunan Fransisko Martin “İnci sarayı” (El alcazar de las perlas, 1912) əsəri ilə diqqəti cəlb etməyi bacarmışdır. Onu da qeyd edə bilərik ki, həmkarları kimi Martin də keçmiş adət-ənənlərdən yola çıxaraq bu pyesi ərsəyə gətirmişdir. Əsərin məzmununa diqqət etdiyimiz zaman Ərəb sivilizasiyasının üstünlük təşkil etdiyi Qranada şəhərində “İnci saray”ın tikilməsinin tarixindən danışılır. Hadisələrin gedişatı zamanı ən maraqlı məqamlardan biri də məhz ərəblərin bir-birinə olan düşmən mövqeyi və satqınlıq məsələsinin ön planda əks etdirilməsidir. Dramaturq sarayın inşa edildiyi müddət ərzində taxt-tac uğrunda gedən mübarizələri və sui-qəsd planlarını mükəmməl şəkildə təsvir etmişdir. Digər dramaturqlardan üslubu ilə fərqlənən Eduardo Markinanın “Sidin qızları” (Las hijas del Cid, 1908), “Flandesdə günəş batdı” (En Flandes se ha puesto el sol, 1910) pyesləri isə ədəbiyyatda xüsusi yer tutur. “Sidin qızları” pyesində Rodriqo Diaz de Vivarın həyatının son illəri və hər şeydən əvvəl onun qızları Elvira və Solun ərləri olan Karrión qrafları tərəfindən məruz qaldıqları təcavüz dramaturq tərəfindən qələmə alınmışdır. Dramaturqun “Flandriyada günəş batdı” əsəri milliyyətçi xüsusiyyətlərin qabarıq şəkildə büruzə verdiyi əsər hesab olunur. 1928-də Maçado qardaşları tərəfindən qələmə alınan ən maraqlı pyeslərdən biri hesab olunan “Las Adelfas” əsərində fransız ədəbiyyatının təsirini hiss etmək olur. Əsər Tormes hersoginyası Araselinin ölən əri Albertonu tez-tez yuxuda kabusunu görməsi ilə başlayır. Bir neçə müddət sonra o, həkim dostu Karlos Montesə müraciət edir. Bu müzakirədən sonra onlar qərara gəlirlər ki, mərhumla münasibəti olan hər kəs mərhum haqqında bildiyi hər şeyi etiraf etsin. İlk başda hamı tərəddüd etsə belə, sonradan hər kəs mərhumun ən pis xüsusiyyətləri haqqında bütün həqiqəti etiraf etmiş olur. Hətta bir qismi onun ailəyə qarşı ikiüzlü münasibətini etiraf edir. Araseli həqiqəti bildikdən sonra anlayır ki, əri nə sevib, nə də sevilib. Sonda Araseli Kordobadakı “Las Adelfas” əmlakını satın yeni həyat qurmaq qərarına gəlir.

Avanqardizm bir başa modernizmin bir mərhələsi hesab oluna bilər və elə avanqardizm dedikdə abstraksionizm, ekspressionizm, sürrealizm, tremendizm kimi

bir çox cərəyanlar nəzərdə tutulur. Abstraksionistlərdə saf və təmiz sənət yaratmaq istəyi ön planda idi. Bu ədəbi hərəkət ilk olaraq ispan ədəbiyyatında poeziyaya sirayət etmişdi və şairlər insanların azadlığı məsələsini əks etdirməyə çalışırdılar. Ekspressionizm cərəyanı ədəbi hərəkət kimi yaranmağa başladığı zaman, bu cərəyanın nümayəndələri insan hisslərinin təsvirini deyil, ifadəsi məsələsini ön plana çıxartmış oldular. Ekspressionizm insanların daxilindəki hissləri üzə çıxarmağa xidmət edirdi. İspan ədəbiyyatında Ramon del İnkanın və Pio Baroxanın qeydə aldığı ilk əsərlərdə ekspressionizmin öz əksini tapdığını görə bilərik. Sürrealizm də ən mühüm avanqard hərəkət kimi Andre Bretonun 1924-cü ildə nəşr olunmuş kitabından sonra əsas qoyulmuş bədii hərəkətdir. Bu bədii hərəkət bir çoxlarına görə əsas olmayan cərəyan kimi qəbul edilirdi. Elüar, Araqon, Lorka kimi nümayəndələri ispan ədəbiyyatında şah əsərlər yaratmış sürrealist yazıqlar hesab etmək olar. Vətəndaş müharibəsinin getməsi İspan ədəbiyyatında bir çox fərqli fikirlərin yaranmasına və bu fikirlər ətrafında toplaşaraq qruplaşan yazıqların meydana çıxmasına gətirib çıxardı. Yazıqların bir qismi ailə, ölkə mövzusunda yazmağa davam etdiyi halda, bir qismi dini mövzuları xüsusilə də, “Tanrı”ya olan inancın sorğulanması məsələsini ön plana çıxarırdı. Ölkədə təzadlı vəziyyətin yaranması nəticəsində yazıqlar bəzən xarici ölkələrin düşmən mövqeyində olması, bəzən də insanların vahid ideologiya ətrafında birləşməməsi qənaətinə gəlirdilər. XX əsrin xarakterik özəlliklərindən biri də insanların psixoloji vəziyyətinin dilə gətirilməsi və bu məsələlərin əsərlərdə qabarıq şəkildə büruzə verilməsi idi. Bununla da ədəbiyyatda konkret olaraq adı qoyulmasa da psixoloji romanların meydana gəldiyi bir əsr hesab olunurdu. Artıq bu tip romanlarda personajların xarakteri və davranışının özəllikləri realist təhlilə əsaslanaraq öz əksini tapmış oldu. İspan yazıçısı İqnasio Aqustinin 1943-cü ildə nəşr olunmuş “Mariona Rebull” əsəri bu kateqoriyaya daxil edilir və əsər İspaniyanın “El Mundo” qəzetinin XX əsrin ispan dilində ən yaxşı 100 romanı siyahısına daxil edilmişdir. Romanın süjeti yalnız sosial mövqeyini yaxşılaşdırmaq üçün evlənən Mariona ilə Xoakin Rius arasındakı uğursuz evlilik mövzusunə həsr olunub. Bu əsərdə qısqanclıq və Barselonanın burjua mühitinin təsviri ön planda verilmişdir.

İspaniyada müharibədən sonra 1940-cı ildə yaranan ədəbi hərəkatlar arasında tremendizm sürətlə yayılmağa başladı. Ölkənin, cəmiyyətin real vəziyyətini təsvir etmək üçün bir çox tanınmış yazarlar relizm, naturalizm və daha sonra tremendizm adlandırdıqları cərəyanın prinsiplərini ön planda tutmaqla əsərlər yazmağa davam etdilər. Yazarlar əsərlərin məzmununda fiziki, əqli qüsurları olan insanların, həyat qadınlarının, cinayətkarların bir sözlə müxtəlif təbəqə nümayəndələrinin yaşadığı həyatın acınacaqlı, dəhşətli tərəflərini göstərməklə yanaşı insanların içindəki vəhşiliyi üzə çıxarmağı əsas hədəf olaraq qarşılarına məqsəd qoymuşdular. Müharibədən çıxan ölkənin ədəbi nümayəndələri yaşadığı ağır və çətin təcrübələri paylaşmağın ən mükəmməl yolunu bu cərəyandan istifadə etməkdə görürdülər. Kamilo Xose Sela tərəfindən 1942-ci ildə nəşr olunduğu “Paskual Duartenin ailəsi” (La familia de Pascual Duarte) əsərində personajların psixologiyası, onların daxilindəki əxlaq hissi və həqiqi “mən”in ortaya çıxarılması yazar tərəfindən xüsusi üslubla qələmə alınmışdır. Əsərə diqqət etdiyimiz zaman personajların yaşadığı həyatı sorğulaması, üzləşdiyi çətinlikləri qəbullanmaqda əziyyət çəkməsi öz əksini tapır. Əsərin baş qəhrəmanı olan Paskual hər gün atası tərəfindən zorakılığa məruz qalmaqla yanaşı, içki düşkünü olan ananın himayəsi altında böyüyür. Başına gələn hadisələri anlamaqda çətinlik çəkən Paskual təhsildən uzaq və İspaniyanın maddi imkanları zəif olan ucqar kənddə, məhdud şərtlər altında formalaşır. Uzun müddət ailəsi ilə yaşamağa məcbur qalan Paskual böyüdükcə, çəkdiyi əzabların nəticəsində çıxılmaz vəziyyətdə qalır. Paskual ailə üzləri arasında sakitliyi bərpa etməyə çalışsada hər şey onun gözlədiyindən daha pis hal alır və o, dəyişdirə bilməyəcəyi realıqla razılaşmalı olur. Bacısının Pako adlı şəxslə münasibət quraraq, həyat qadınına çevrilməsi, atasının bağlı bir otaqda əzab çəkərək ölməsi və anasının biganəliyi nəticəsində qardaşının əzab-əziyyət içində həyatla vidalaşması Paskualın qəddar cinayətkar olmasına səbəb olur. Paskual bütün çətinliklərdən qaçmaq, xilas olmaq istəsədə bacarmır və sonda hər şeyin günahkarı kimi gördüyü anasını qətlə yetirməklə bütün “əzab-əziyyətə” son qoyur. Paskual xarakterinin təsvirində və eləcə də digər personajlara baxdığımız zaman onların xarakterinin formalaşmasında və həyatlarının növbəti mərhələlərində bitib-tükənmək bilməyən problemlərlə

üzlüşməsinə səbəb olan əsas amilin mühit olduğu öz əksini tapır. Məhz bu element vasitəsilə Kamilo Xose Selanın naturalist ideyalardan bəhrələnmək, bu əsəri ərsəyə gətirdiyini görə bilərik. Kamilo Xose Sela vətəndaş olaraq İspaniyada olan siyasi rejimi bəyənmirdi və məhz buna görə yazar olaraq iradını bildirmək məqsədilə 1951-ci ildə qələmə aldığı “Arı pətəyi” (La Colmena) romanı vasitəsilə siyasi rejim daxil olmaqla, müharibədən sonrakı dövrdə İspaniyada müxtəlif təbəqə nümayəndələrinin düşdüyü acınacaqlı vəziyyətin təsvirinin mükəmməl şəkildə verildiyi ən möhtəşəm əsərini qələmə almış olur. Əsərdə şeirlər yazaraq mədəniyyətdə yenilik edəcəyinə inanan, lakin heç bir halda uğur qazanmayan şairlər, sərt və humanist dəyərlərdən uzaq kafe sahibi, xəstə sevgilisinin maddi ehtiyaclarını ödəmək üçün özünü belə satmağı gözü alan gənc qız və s. kimi bir çox obrazlarlar romanda öz əksini tapmışdır.

Karmen Laforetin “Heç nə” (Nada) adlı ilk romanı isə XX əsr ispan ədəbiyyatının ən mühüm ədəbi əsərlərindən biridir və bu roman İspaniyada müharibədən sonrakı dövrün ilk illərində yaşanan durğunluğu və yoxsulluğu təmsil edən əsərdir. Yazar dövrün problemlərini əks etdirməklə yanaşı bu əsərdə ispan mühitində yavaş-yavaş məhv olan burjua mühitinin təsvirini vermişdir. Roman İspan dilində yazılan ən yaxşı romanlar siyahısına daxil edilərək, ilk pillədə yer tutur. Bu tip romanlarda aclıq, tənhalıq, ölüm və məyusluq, siyasi təqiblər, azadlığın olmaması, zorakılıq, kimi hissləri yaşayan personajların əhval-ruhiyyəsi öz əksini tapırdı. Yazıçılar bu tip əsərləri yazaraq İspan mühitində XX əsrdə “Sosial realizm”in ədəbiyyatda təzahür etməsində rol oynamışdılar. 1950-ci illərdə zülmün, ədalətsizliyin, yoxsulluğun danılması İgnasio Aldekoa, Karmen Martin Qayte, Xesus Fernandez Santos kimi yazarlar tərəfindən qeydə alınmış və əsərlərinin əsas mövzusunə çevrilmişdir. 1960-cı ildən etibarən Avropa ədəbiyyatından Prust, Kafka, Coys və Latın Amerikan ədəbiyyatından Q.Q.Markes, Karlos Fuentes, Xulio Kortazar kimi xadimlərin yaratdığı əsərlərin təsiri, artıq ispan mühitində hiss olunmağa başlayırdı. Yazarlar əsərlərində ədəbiyyata, incəsənətə, tibbə və digər bilik mənbələrinə müraciət edərək əsərin dilini bilərəkdən çətinləşdirir və müxtəlif dillərdə sözlər istifadə etməklə ədəbiyyata yeni nəfəs gətirməyi bacarmışdılar. Xuan

Marsenin “Tereza ilə son günlər” (Últimas tardes con Teresa, 1966) adlı qələmə aldığı bu əsəri təhlil etdiyimiz zaman yazarın xüsusi ustalıqla müxtəlif elementlərdən istifadə etdiyini görə bilərik. Romanda hadisələr Pixoaparte kimi tanınan Manolonun sevgi münasibətlərinin üzərində qurulub. Bu gəncin ən böyük istəyi gözəl sarışın qız olan, universitet tələbəsi Teresa ilə münasibət qura bilməkdir. Yaşadığı kənddən maddi imkanlarını yaxşılaşdırmaq məqsədilə şəhərə gələn Manolo oğurluq etməklə məşqul olur və müxtəlif oyunlar quraraq hədəfinə çatmağa çalışır. Teresa və Manolo iki müxtəlif dünyanın insanları olsa da ortaq cəhətlərinin olması ilə bir-birilərinə bənzəyirlər. Manolo kimi Maruxa da şəhərə gələrək həyatını dəyişdirməyə çalışan gənc qızıdır. Gözlənilmədən baş verən hadisələr bu gənc qızın sonunu hazırlayır. Teresa ilə tanış olmaq istəsədə məqsədinə çatı bilməyən Manolo Maruxadan Teresanı qışqandırmaq məqsədilə istifadə edir. Bir müddət sonra Maruxa bunu anlayır və artıq dözə bilmir və xəstələnir. Yalnız Maruxanın ölümündən sonra Manolo həqiqi məhəbbətin nə olduğunu anlayır. Əsər boyu gözlənilməz hadisələrin baş verməsi, daima oxucunun gözlənti içərisində qalması və əsərin dilini zənginləşdirmək məqsədilə istifadə olunan katalan, ingilis və fransız dillərindəki söz və ifadələr XX əsrin 60-cı illərində yazılan əsərlər üçün xarakterik xüsusiyyət hesab edilir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Migel Delibesin “Mario ilə beş saat” (Cinco horas con Mario, 1966) əsəri bu kateqoriyaya daxil edilir.

1.2. Realsit-naturalist ənənələrin davamçısı - V.B.İbanyes

Yazıçı və siyasi xadim Visente Blasko İbanyes 1867-ci ildə Valensiya Araqon əsilli Qaspar Blasko və Ramon İbanyesin ailəsində dünyaya göz açmışdır. Uşaqlıqdan bəri kitablara olan həvəsi xüsusilə də, Viktor Hüqo və tarixçi Ramiro Reigin kitablarını mütləq etməsi ədibin inqilabçı yazar kimi formalaşmasında böyük rol oynayıb. Evdən ayrılaraq tək başına yaşamağa çalışan İbanyes bir müddət tanınmış roman ustası Fernández-i-González ilə birlikdə işləyir, əsərlərinin qələmə alınmasında bilavasitə iştirak edir. Bu müştərək iş birliyi zamanı, İbanyes ədəbiyyatla yaxından tanış olur. Məhz elə bundan sonra Visente Blasko İbanyes dərin duyğuları

ifadə edərək, insanların hisslərinə birbaşa təsir edəcək əsərlər yazmağı qarşısına hədəf qoyur. 16 yaşından həftəlik qəzet təsis etməyi bacaran İbanyes dənizçi olmağı arzulayırdı. Riyaziyyatı anlamağda çətinlik çəkən Visente qərarını dəyişdirərək hüquq üzrə təhsil alır. Heç vaxt aldığı təhsil üzrə fəaliyyət göstərməyən inqilabçı yazar 1888-ci ildə Valensiya universitetindən hüquq üzrə məzun olur.

Bəzən İbanyesi XIX yüzilliyin Heminqueyi adlandırırlar. Hər iki yazarın gənc yaşlarında evi tərk etməsi, təhlükədən zövq alaraq yaşayıb-yaratmaq həvəsi və uğur qazanmaq kimi bir sıra xüsusiyyətlər bu sənətkarları birləşdirən ortaq cəhətlər hesab oluna bilər. Yeganə fərq Heminquey siyasətdən uzaq qalsada Visente İbanyes 18 yaşından etibarən aktiv şəkildə siyasətlə maraqlanmağa başlayır. Visentenin güclü inandırmaq və natiqlik bacarığı var idi və o, bu istedadından istifadə edərək ölkədə baş verən siyasi proseslərdə, krala qarşı təşkil edilən aksiyalarda aktiv şəkildə iştirak edərək həbsə atılır. 1890-cı ildə ölkəni tərk etmək məcburiyyətində qalan yazar, Parisə köçür. Məhz bu dövrdə Fransada naturalizm ədəbi hərəkat kimi inkişaf etməyə başlamışdı.

Naturalizm Avropada eləcə də dünyada çox radikal bir formada inkişaf etmiş və tez-tez mübahisələrə səbəb olmuş cərəyandır. Naturalistlərə görə yazıçılar, kimliyi olmayan və real təsvirlər yaradan şəxslər hesab olunurlar. Onlar bir tərəfdən XIX əsr realizmindən bəhrələnir digər tərəfdən realizmin prinsiplərini qəbul etmirdilər. Visente İbanyes də Parisdə olduğu zaman naturalizmin əsas nümayəndəsi Emil Zolya və digər şəxslərlə görüşmüşdür. Bu şəxslər arasında olan Gi de Mopassanın ədəbi fikirləri İbanyesin yaradıcılığında böyük iz qoymuşdur. Hekayələrinin gözlənilməz sonluqla bitirməsində, məhz elə Mopassana məxsus üslubun izləri qabarıq şəkildə təzahür edir. 1880-ci illərdə naturalist yazarların əsərləri ispan dilinə tərcümə edilməyə başlandığı andan etibarən İspaniyada naturalizm cərəyanı geniş vüsət almağa başladı. Lakin ispan ədəbiyyatında naturalizmin xüsusiyyətləri fransız ədəbiyyatında mövcud xüsusiyyətlərdən kəskin şəkildə fərqlənirdi. Fransız cəmiyyətində yaranan burjua inqilabının təsiri ispan cəmiyyətindən təsirsiz ötürülürdü. Bu ictimai-siyasi hadisə ədəbi-mədəni hərəkatın formalaşmasında xüsusi rol oynasada ispan ədəbi mühitində burjua hərəkatının elementləri səthi formalaşmış

oldu. Məhz elə bu prinsip iki ölkədə yaranmış cərəyanın fərqliliyini ortaya qoyan əsas amilə çevrildi.

1891-ci ildə Valensiyaya geri qayıdan İbanyes, naturalist yazar olaraq əsərlər yazmağa başlayır. Müxtəlif romanlar yazmaqla yanaşı təsisçisi olduğu “Pueblo” (Xalq) qəzetində də siyasi fikirlərini əks etdirən məqalələr nəşr etdirirdi. 1898-1902-ci illərdə ölkədə baş verən proseslərə görə ölkəni yenidən tərk etmiş yazar, qərrib diyarda belə ispan ədəbiyyatına böyük töhfələr verən əsərlər qələmə almışdır. V.İbanyes üçün doğulduğu torpaqlar mühüm əhəmiyyətə malikdir. “Düyü və araba” (Arroz y tartaña, 1894), “Qamış və palçıq” (Cañas y barro, 1902), “Koma” (La barraca, 1898), “Portağal ağacları arasında” (Entre Naranjos, 1900) kimi əsərlərdə Valensiyanı və bu bölgənin insanını əsas mövzu olaraq seçmişdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu əsərlərin hər birində xüsusilə də “Qamış və palçıq” (Cañas y barro) əsərində yaşamaq üçün bir-birini məhv etməyə hazır insan obrazlarının ətraflı şəkildə təsviri öz əksini tapır.

1890-1891-ci illərdə siyasi fəaliyyətinə görə təqiblərə məruz qalan yazıçı Fransaya sürgün edilməmişdən öncə balıqçı geyimində İspaniyanın bir çox şəhərlərində xüsusilə də, Valensiyada gizlənir. Parisdə sürgündən qayıtdığı vaxtdan etibarən deputatlığa namizəd kimi 1905-ci ilə kimi yalnız siyasətlə məşğul olur. Hər gün qəzetlərdə öz fikirlərini yazan İbanyes Valensiya əhalisinin nə qədər əziyyət çəkdiyinin şahidi olaraq 1898-ci ildə Valensiyada deputat seçilir və insanların haqlarını müdafiə edən güclü siyasətçilərdən biri olur. 1904-cü ildə isə İbanyes dostu Fransisko Sempere ilə birgə “Prometey” nəşriyyatının əsasını qoyub. Bu nəşriyyatda İspan ədəbi müəlliflərin əsərləri ilə yanaşı dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin əsərləri ispan dilində çap edilirdi. Bu yazarlar sırasında Dostoyevski, Düma, Şekspir, Hüqo, Edqar Allan Po, Artur Konan Doyl, Mopassan, Volter kimi yazarların əsərləri xüsusi yer tuturdu. Madridə getdikdən sonra İbanyes tamamilə özünü ədəbiyyata həsr edir və uzun müddət siyasətdən uzaq qalır. Dostu isə onun əsərlərini Valensiyada fəaliyyət göstərən nəşriyyatda çap etdirməyə davam edir və bununla da yazarın təbliğatında böyük rol oynamış olur. Madriddə olduğu zaman Visente vaxtını müxtəlif məclislərdə, opera və teatrlarda dostları ilə birgə keçirirdi.

Blasko səyahət boyu müxtəlif məqalələr, xronikalar qələmə alır və yazıları Madrid, Buenos Ayres, Meksika kimi müxtəlif ölkə və şəhərlərin qəzetlərində nəşr olunur. Öküz döyüşlərinin əleyhinə olan yazarın qələmə aldığı “Qan və Qum” (Sangre y Arena, 1908) əsəri ona böyük şöhrət gətirir və bununla yanaşı öküz döyüşlərinə olan marağın artmasına səbəb olur. İbanyesin qələmə aldığı məşhur əsərlərdən biri isə “Məhşərin dörd atlısı” (Los cuatro jinetes del Apocalipsis, 1916) əsəri hesab olunur ki, İspaniyada İncildən sonra daha çox oxunan kitab olaraq tarixdə iz qoymuşdur. Amerikada səyahət etdiyi müddət ərzində İbanyes Vaşinqton Universitetinin fəxri doktoru adını alır. Səyahəti zamanı o, müxtəlif kilsələrə baş çəkir. Amerikaya səyahəti ərzində Visente tanınmış nəşriyyatlardan biri ilə müqavilə bağlayaraq əsərlərinin bir çox ölkədə populyarlıq qazanmasında əsas addımı atmış olur. İbanyes musiqiyə olan sevgisini yaratdığı əsərlərdə əks etdirməklə ispan ədəbiyyatında fərqli iz qoymuşdur. Yazarın hətta musiqini ədəbiyyatdan daha çox sevməsi belə digər həmkarları tərəfindən tez-tez vurğulanırdı. Biz bunu İbanyesin yaradıcılığında xüsusi yer tutan “Portağal ağacları arasında”kı romanda sevilən musiqiçilərin əsərlərini Leonora obrazının ifasında verməklə öz əksini tapdığını görürük. 1891-ci ildə Maria Blasko del Kaço ilə ailə həyatı qurmuşdu. Cütlüyün bu nikahdan dörd övladı dünyaya gəlir. 24 yaşlı Xulionu itirən İbanyes övladının itkisi ilə barışmırdı və bir çox əsərlərində eləcə də “Məhşərin dörd atlısı” əsərində oğlunun prototipini yaradaraq onu daima yaşatmağa çalışırdı. İbanyes 1925-ci ildə həyat yoldaşını itirdikdən bir müddət sonra Çili əsilli Yelena Ortuzarla ailə qurur. Yazar haqqında olan maraqlı məlumatlardan biri də Valensiyaadakı Malvarrosa çimərliyindəki evində onun mütəmadi olaraq öz dostları ilə görüşməsi idi və hal-hazırda həmin məkan ev muzeyi kimi istifadəyə verilib. Yazarın qələmə aldığı “Qara Hөрümçək” əsərinin ikinci cildinin üz qabığı bəzi tənqidçilərdə onun “98-ci nəsl”n yazıçıları sırasına daxil etmələri ideyasının formalaşmasına səbəb olmuşdu. “98-ci nəsl”nin nümayəndələri onu öz aralarına qəbul etmirdilər və o, daha çox naturalist yazar kimi görünürdü, xüsusən də, Valensiya haqqında yazdığı romanlar bunun əsas göstəricisi hesab olunur. Pnevmoniyadan əziyyət çəkən yazar 1928-ci ildə yeni romanını yazdığı

müddətdə vəfat edir və öz vəsiyyətinə uyğun olaraq, Valensiya qəbiristanlığında dəfn edilir.

“Düyü və araba” əsəri Visente Blasko İbanyes tərəfindən 1894-cü ildə yazıya alınan Valensiya həyatının ətraflı şəkildə təsvirinin olduğu ilk romandır. Bu roman ilk öncə yazar tərəfindən sadəcə “Xalq” qəzetində nəşr olunacaq kiçik yazılardan biri kimi qeydə alınır, lakin qısa müddət sonra bu yazı roman olaraq tamamlanır və kitab halında çapa verilir. Əsərdə iki dəfə dul qalmış xanım Manuela Paxares Valensiyada oğlu Xuanitonun da böyük səylə çalışdığı parça mağazasının sahibidir. Paxareslər ailəsi ənənəvi ticarətlə məşğul olurlar. Xanım Manuela daim diqqət mərkəzində olmağı sevir və bunun üçün də müxtəlif yollarla pul əldə etməyi qarşısına hədəf qoyur. İlk evliliyindən böyük sərvət əldə etmiş olsada, ikinci evliliyindən heç də gözlədiyi mirası əldə edə bilmir və bu səbəbdən başqa yollar axtarmağa başlayır. Üç övlad anası olan Manuela Paxares, ən yaxın rəfiqəsinin həyat yoldaşı ilə münasibət quraraq, onun hesabına borclarının bir qismini ödəyə bilir. İki qızını özü kimi böyüdən, daim cəh-cəlal içərisində yaşadığını ətrafındakı insanlara sübut etməyə çalışan Xanım Manuela bahalı geyimlərə və ziyafətlərə pul xərcləmək üçün evindəki əşyaları belə satır. Qısa müddət sonra Paxares ailəsi acınacaqlı vəziyyətə düşür və ana bu məsələni oğlu Xuanito vasitəsilə həll etməyə çalışır. Bacılarının dəbdəbəli həyatını davam etdirmək üçün istismar olunan gənc Xuanito ailəsi borclandıqca o, çıxılmaz vəziyyətdə qalır. Sonda anasının həqiqi kimliyini görməklə, anasına olan inancı itir və bunun nəticəsində Xuanito evi tərk edir. Keçirdiyi sarsıntılar az deyilmiş kimi anasının qəfil ölümü onu gözlənilməz vəziyyətin içinə düşməsinə səbəb olur. Bacılarının məsuliyyətini öz üzərinə götürən Xuanito sevgilisi Antonia ilə birgə həyatını yenidən qurmaq qərarını verir. Əsərdə piano ifaçısı gənc Antonia ailəsinə öz püşəsi ilə maddi dəstək olmağa çalışan XIX əsr orta təbəqə nümayəndəsinə məxsus xarakterik xüsusiyyətləri özündə birləşdirmişdir. Antonia həm peşəsi, həm də daxil olduğu təbəqəyə görə Xuanitonun ailəsi tərəfindən ailəyə layiq görülmürdü. Dayı obrazını canlandıran Xuan isə Manuelanın həyat tərzini tənqid edərək, ona məsləhət versə belə bunun tamamilə faydasız olduğunu başa düşürdü. Əsərdə xəyanət, sevgi,

pul hərisliyi, dəb-dəbəli həyat üçün çirkin əməllərin təsviri müxtəlif obrazlar vasitəsilə öz əksini tapmışdır.

XIX əsr İspaniya üçün keçid dövrü idi və ölkədə baş verən siyasi proseslər bu keçid dövrünü çətinləşdirmişdi. Müxtəlif siyasətçilərin atdığı səhv addımlardan ən çox kəndli təbəqəsi əziyyət çəkirdi. XIX əsrdən etibarən böyük torpaq sahələri aristokratlara və kilsəyə aid idi. Kəndlilər bu torpaqlarda aşağı əmək haqqı ilə işləyirdilər. İmkanı olanlar hər il torpağı sahiblərindən icarəyə götürür və icarə haqqını əldə etdikləri məhsul vasitəsilə ödəməyə çalışırdılar. Quraqlıq və ya müharibə nəticəsində kəndli torpaqdan məhsul götürməsə belə, icarə haqqını ödəmək məcburiyyətində idi. Bəzən isə kəndli növbəti il üçün ödəniş edərkən əldə etdiyi məhsulun hamısını torpaq sahibinə verməli idi. 1898-ci ildə nəşr olunmuş “Koma” əsərində isə yazar məhz bu məsələdən yola çıxaraq İspaniyadakı rejimi naturalist təsvirlərlə əks etdirir və ölkəsinin düşdüyü acınacaqlı vəziyyəti tənqid edirdi. Romanda avtoritar rejimə qarşı olan nifrət və qəzəbin zəif kəndliyə qarşı yönəldilməsi yazıçı tərəfindən xüsusilə vurğulanırdı. İçlərindəki qorxunu qəzəb və nifrət formasında əks etdirən sakinlər ailəni məhv etmək üçün əllərindən gələni edirlər. Batistenin məhkəmədə haqsız yerə cəzalandırılması, məktəbin savadsız şəxslər tərəfindən idarə edilməsi kimi səhnələrin təsvirini verən müəllif ölkənin real vəziyyətini cəmiyyətə çatdırmaq istəmişdir.

Əsər Valensiyanın bir kəndində yerləşən Borrul ailəsi və onları yeni kəndlərində istəməyən sakinlərin mübarizəsinə həsr edilib. Kasıb kəndli Batiste Borrul ailəsi ilə birlikdə mülkədar Don Salvadorun 10 ildir boş qalan torpağını icarəyə götürərək kənddə məskunlaşır. Lakin o, ilk gündən kənd camaatının nifrətini qazanır, çünki icarəyə götürdüyü torpaqlar illər öncə Barret Baba və ailəsinin faciəsinə səbəb olmuşdur. Məhz buna görə kənd sakinləri yeni gələn kəndlilərlə münasibət qurmağı xəyanət kimi qəbul edirdilər. Roman kəndin tənbel sakinlərindən biri olan Pimentonun arvadı Pepetanın səhər tezdən Valensiyaya süd satmaq üçün kəndi tərk etməsi ilə başlayır. İlk rastlaşdığı həyat qadını Rosario Barretin qızıdır. Rosario Pepetayla keçmişə xatırlayaraq yaşadığı həyatın çətinliklərindən danışır, Pepeta isə onu diqqətlə dinləyib, ailəsinin başına gələnləri xatırlayırdı. 10 il əvvəl

Barret Don Salvadorun kirayə haqqını ödəyə bilmədiyinə görə ailə gözlənilməz hadisələrlə qarşılaşır. Borcunu ödəyə bilmədiyinə görə həm evi, həm tarlası əlindən alınan Barret Don Salvadoru öldürür. Kəndlilər tərəfindən müdafiə olunmasına baxmayaraq, polislər Barreti həbs edirlər. Qısa müddət sonra o, həbsxanada vəfat edir. Barretin həyat yoldaşı isə xəstələnərək, dünyasını dəyişir. Uzun müddət sonra yeni həyata başlamaq üçün Batiste ailəsi ilə birlikdə Don Salvadorun oğlundan icarəyə aldığı torpaqda əkil-becərməyə başlayır. Batiste ailəsi gəldiyi gündən etibarən evi təmir edir, torpağı becərərək məhsul götürməyə başlamışdı. Digər kəndlilər isə baş verənləri qəbullanmaq istəmirdilər. Ailə ilə düşmən kimi rəftar edən kənd sakinləri qısa müddət ərzində onların kənddən çıxması üçün əllərindən gələni edirlər. Xüsusilə də, Pimento Batisteni hədələyir və onun kəndi tərk etməsi üçün məhkəməyə Batistenin qanunsuz olaraq su çəkdiyini bildirir. Yalançı şahidlər vasitəsilə məhkəmədə qalib olan Pimento, Batistenin atını öldürür. Ailənin kiçik üzvləri isə digər uşaqlar tərəfindən zorakılığa məruz qalırlar. Məktəbdən gələn zaman uşaqlar tərəfindən döyülmüş ailənin ən kiçik üzvü Pasqualet ölür. Bu xəbəri eşidən qonşular etdiklərinə görə peşman olub, dəfn mərasimində iştirak edirlər. Lakin qısa müddət sonra onlar yenidən düşmənçiliyə başlayır və ailəyə zərər vurmaq üçün müxtəlif planlar qururlar. Oğlunun ölümü, ailəyə edilən təzyiq və təhqirlər nəticəsində Batiste, artıq dözə bilmir və Pimento ilə növbəti dəfə qarşılaşdığı halda onu öldürməyə and içir. Bir neçə gün sonra Pimento Batisteni yaralamağna rəğmən həlak olur. Pimentonun ölümünü eşidən kənd sakinləri qəzəblənərək, qisas almaq məqsədilə ailənin yaşadığı evi və bütün əkin sahəsini yandırırırlar. Sonda Batiste və ailəsi məcburən şəhəri tərk etməli olur. Bu əsəri digərlərindən fərqləndirən əsas cəhət sosial problemlərin daha qabarıq şəkildə əks olunmasıdır. Yazar bu romanında ənənəyə sadıq qalaraq naturalist üsürlərdən istifadə etməklə Valensiyanın təsvirini verməkdən çəkinməmişdir.

“Los últimos ruiseñores, cansados de animar con sus trinos aquella noche de otoño, que, por lo tibio de su ambiente, parecía de primavera, lanzaban el gorjeo final como si los hiriese la luz del alba con sus reflejos de acero. Rodaba el canto del gallo de barraca en barraca, los campanarios de los pueblecitos devolvían con ruidoso. [23,

s.5]

“İlk bahar kimi görünən son payız gecəsində öz zərif səsləri ilə ətrafı canlandıran bülbüllər, onları kimsə incidirmiş kimi son cingiltiyə başladılar. Xoruz banlaması kənddən kəndə yayılır, kiçik şəhərlərin zəng qüllələri səs-küylü çırpıntılarla ətrafda əks-səda olunurdu.” (Tərcümə bizimdir- C.A)

İbanyes bülbülləri daha təsirli ifadə etmək üçün onları “qanadlı və oxuyan şairlərə” bənzədir.

Əsərin birinci hissəsi problemin qoyulması ilə əhatə olunub. Yazıçı pessimist düşüncələrini Rosario obrazı vasitəsilə ifadə etmişdir desək daha doğru olar. Həyat qadını olan Rosario başına gələnlərdən şikayətlənməklə naturalistlərin əsas ideyası olan insan cəmiyyətin təsiri ilə formalaşır fikrini təsdiqləmiş olur. Əsərdə diqqət çəkən məqamlardan biri də “cəmi 5 yaşı olan, Pasqualet”in digər uşaqlar tərəfindən təhqir edilib, döyülməsi və sonda ölümü ilə bağlı təsvirlərin ətraflı şəkildə öz əksini tapmasıdır. Əsərin növbəti hissələrində ailənin bu faciəni yaşadıqdan sonra həyata davam etmək üçün mübarizə aparması və bu mübarizədə yalnız Tomba babanın onlara dəstək olması diqqətdən qaçmır. Batiste isə oğlunun ölümü ilə barışa bilmir və bu dərdlə baş edə bilmədiyi üçün yalnız əkin-biçinlə məşqul olur. Pimentonun Batiste tərəfindən öldürülməsi isə Visentenin bu romanında ən dəhşətli və həyəcanlı hissələrin təsviri olan hissə hesab olunur. Sonda isə yazar bu hissəni naturalist təsvirlərlə bitirir:

“La vega, silenciosa y ceñuda, los despedía para siempre. [23, s.252]

“Səssiz və qaşqabaqlı düzənlik onları əbədi olaraq yola salır. (Tərcümə bizimdir- C.A)

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, əsərdə diqqət çəkən məqamlardan biri məhz “qadın” obrazlarının torpağın simvolu kimi öz əksini tapmasıdır. Torpağı becərməyən Pepeta və Pimentonun övladı yoxdur. Qadının övlad dünyaya gətirməsi, torpağın məhsuldarlığı ilə paralel şəkildə qeyd olunur. Məhz Pepetanın balaca Pasqualetin cəsədini göz yaşları içində öpməsi və dəfn mərasimindəki səmimi iştirakı, onun daxilindəki kədər əsas göstəricisi idi. Pepeta əslində Pimentonun qurbanlarından biri idi. Pimento hələ yataqda olduğu zaman Pepeta səhər tezdən durub süd və tərəvəz

satmaq üçün şəhərə gedir, evin bütün yükünü öz çiyində daşıyırdı. Pimento arvadının qazandığı bütün pulu meyخانada xərcləyir, Pepetaya dəstək olmaqdan imtina edirdi. İllərlə məruz qaldığı zorakılığa rəğmən, Pepeta həyat yoldaşına səs çıxarmır və məcburən yaşadığı vəziyyətlə barışaraq, həyata davam etməyə çalışırdı. Yazıçı qadınların cəmiyyətdə zorakılığa məruz qalmasını Pepeta obrazı vasitəsilə diqqətə çatdırmışdır. V.B.İbanyes xalqının gələcəyini düşünən ziyalı kimi əsər boyunca kilsələrin qadının formalaşmasında əsas rolunu oynamasını dilə gətirirdi. Kilsələrin qadına tabe olmağı və hər şeyə susmağı, baş verən hadisələrə laqeyd yanaşmağı təlqin etməsi yazarın əsas tənqid hədəfinə çevirdiyi kulminasiya nöqtəsi kimi qeyd oluna bilər. Bu roman bir çox yazarlar tərəfindən İspaniyada indiyə qədər yazılmış ən dərin hissləri heyranedicili formada əks etdirən romanlar sırasında ilk sıraları tutur.

“Qamış və palçıq” (Cañas y barro) İbanyes tərəfindən 1902-ci ildə Valensiya şəhərinin ətraflı təsvirinin verildiyi üçüncü əsəri hesab edilir. Bu roman İspaniyanın “El Mundo” qəzeti tərəfindən XX əsrin ispan dilində yazılan ən yaxşı romanlar siyahısında ilk pillələri tutur. Bu romanda avtobioqrafik elementləri görə bilərik. Beləliklə, yazar Fransaya sürgün edilməmişdən öncə Valensiyada təqiblərə məruz qaldığı üçün balıqçı geyimində gizlənir və bu müddət ərzində o, balıqçıların yanında qalaraq, onların həyat tərzilə daha yaxından tanış olur. Bu əsərdə hadisələr Valensiya şəhərinin “La Albufera” kəndində cərəyan edir. Əsərin baş qəhrəmanı balıqçıdır və o, öz övladının da balıqçı olmasını istəyir. Palomaslar nəslinin sonuncu nümayəndəsi Tonet isə bunu qəbul etmir və ailəsi ilə aralarında mübahisələr yaranmağa başlayır. Ata və oğul arasında yaranan mübahisə Tonetin şəhəri tərk edib, Kubada baş verən müharibədə iştirak etməsi ilə nəticələnir. Tonetin uşaqlıqdan bəri sevdiyi Neleta isə yaxın qohumlarını itirdiyinə görə varlı meyxana sahibi Canyamel ilə ailə həyatı qurmali olur. Nikahdan sonra sosial statusu artan Neleta, Tonetin müharibədən sağ qayıtması ilə yeni planlar qurmağa başlayır. Tonet və Neleta arasında yaranan sevgi münasibətindən, artıq hər kəs xəbərdar olur və bunun nəticəsində həm Canyamellə Neleta arasında, həm də Tonetlə ailəsi arasında problemlər yaranmağa başlayır. Əsərin sonu Tonetin mənəvi olaraq intiharı ilə bitir.

Neletaya yalvararaq onunla birlikdə yeni həyata başlamağı təklif etməsinə baxmayaraq Neleta varlı həyat yoldaşını seçir və bu da Toneti çıxılmaz vəziyyətə salır. İçkiyə aludə olan Tonet baba və atasının təzyiqi ilə üzləşdiyi zaman dərin böhran içərisində qalır. Onun ögey bacısı olan Borda isə öz hisslərini ifadə etməkdən çəkinsə belə, qardaşını sevir və onu olduğu kimi qəbullanırdı. Visente əsərdə obrazların psixoloji vəziyyətini ətraflı şəkildə əks etdirməklə, insanların daxilindəki həqiqi “mən”lə üzləşməsində böyük rol oynamışdır. Beləliklə, yazıçı roman daxilində Neletanı istehzal, cazibədarlığı olan obraz olaraq təsvir etmişdir. Əsərdə iki zidd xarakteri özündə birləşdirən Sanqonera obrazı isə İspaniyada bir çox içki düşkünü olan keşişin ümumi obrazını canlandırır. Palmar kimi bir şəhərdə keşişlər sakinlərin əksəriyyəti kimi çətin şərtlər altında yaşayırdılar. Yoxsulluğun gətirdiyi ehtiyac nəticəsində şəhərin kiçik kilsəsi bir çox adam kimi Sanqoneraya da sehrli bir saray kimi görünürdü. O, kilsənin keçirdiyi mərasimlərdə dini ayinləri yerinə yetirən keşiş, eyni zamanda günün böyük hissəsini keş məclislərində dostları ilə birlikdə içki içən sadə kəndli idi. V.B.İbanyesin bu romanında ata-oğul münasibətləri, ailənin qoruyub-saxladığı adət-ənənə, qadağan olunmuş məhəbbət xüsusi ustalıqla işlənmişdir.

“Portağal ağacları arasında” (Entre naranjos) əsəri ilə sənətkar naturalizmin hədudlarını aşmağa nail olmuşdur. Visente Blasko İbanyesin 1900-cü ildə qələmə aldığı “Portağal ağacları arasında” romanı naturalist təsvirlərlə yaradıcılığında xüsusi iz qoyur. Əsərdə romantik bir eşq hekayəsi ilə yanaşı, digər mövzu, sosial basqının tənqid edilməsi öz əksini tapır. Bu əsərdə yazıçı müşahidəçi qismində cəmiyyəti, həyatı, baş verən ictimai prosesləri dolğun şəkildə təsvir etmişdir. Hadisələr Valensiyanın, Alzira qəsəbəsində baş verir. Don Xaime Brull acgözlülük ilə əldə etdiyi sərvətini, oğlu Ramona vəsiyyət etmişdir. Atası qədər bacarıqlı olmayan Ramon təhsilini yarımçıq qoymuş və zəngin ailədən olan Bernarda ilə ailə qurmuşdur. Bernarda zəngin, lakin gözəllik baxımından o qədər də şanslı olmayan, mühafizəkar xarakterə malik qadındır. Bu evlilikdən onların Rafael adlı övladı dünyaya gəlmişdir. Rafael hüquq təhsili aldıqdan sonra öz doğulduğu torpaqları millətvəkili olaraq təmsil etməyi qarşısına məqsəd qoyur. Təhsilini xaricdə başa vurduqdan sonra Valensiya qayıdanda Rafael Leonora ilə tanış olur. Həkim qızı olan

Leonora atasının təkidi ilə uşaqlıqdan incəsənətlə məşqul olmağa başlayır. Möhtəşəm səsi ilə konsertlərdə çıxış edən Leonora dünyada tanınan opera ifaçılarından birinə çevrilir. Şəxsi həyatında bir çox uğursuz münasibətlər yaşayan Leonora atasının ölümündən sonra öz doğma torpağına qayıdır və yenidən özünə həyat qurmağa çalışır. Sənətinə görə daim tənqid atəşinə tutulan Leonora Rafaella sosial basqıdan xilas olmaq üçün şəhəri tərk edir. Cütlüyün sevgisinə qarşı çıxan Bernarda, isə oğluna uyğun olaraq seçdiyi Remedios adlı qızla evləndirməyi bacarır. Remediosla ailə quraraq, işində uğur qazanmasına baxmayaraq Rafael hələ də tərk edib getdiyi sevgilisini xatırlayırdı. Leonora isə öz sənətində daha böyük uğurlar qazanmışdı. 8 il keçdikdən sonra cütlüyün qarşılaşması nəticəsində, Rafael yenidən başlamağı təklif etsədə Leonora – “Sən mənim üçün ölüdən başqa bir şey deyilsən” [17, s.289] (Tərcümə bizimdir- C.A) deyərək, məsələyə son qoyur. Əsərin sonunda Rafael aldığı cavabdan təəssüflənərək, ömrünün qalan hissəsini kədər içərisində keçirməyə davam edir. Bəli, o həqiqətən bir ölü idi. “Əlvida sevgi, əlvida gənclik. Onun üçün bahar yoxdur artıq”. [17, s.291] (Tərcümə bizimdir- C.A)

Romanda fəsillərin xüsusilə də yaz fəslinin təsviri, portağal ağaclarının çiçək açması və həyatın yenidən canlanması iki gəncin sevgisinə işarədi:

“Yol kənarındakı incə qovaqlar təzə yarpaqlamağa başlamışdı.Yenicə öz şirəsində qızaran portağal ağacları tumurcuqlanırdı. Tezliklə ağ çiçəklərin zərif qoxusu bütün kəndə yayılacaqdı. Gözəl ətirli utancaq bənövşələr harasa qaçacaqmış kimi qarmaqarışq otlar arasından görünməyə başlamışdılar.” [17, s.196] (Tərcümə bizimdir- C.A)

Müəllif əsərdə reallığın daha çox çirkin tərəfini ələ almışdır. V.İbanyesə görə insanların ehtirasları, duyğuları, fikirləri, hərəkətləri insanın içində yetişdiyi təbii və sosial mühitin təsiri ilə formalaşır. Digər naturalistlər kimi İbanyes də o fikirdə idi ki, insanı istiqamətləndirən, düşüncə tərzini formalaşdıran iradə deyil, irsiyyətin xüsusiyyətləri və sosial mühitdir. Əsərdə biz bunu məhz Ramon və oğlu Rafaelin simasında görə bilərik. Ramon atası kimi kobud və acgöz insandır. Qoca Ramonun ən pis xarakterik özəlliyi isə onun qadınlara olan düşkünlüyüdür ki, bu xüsusiyyəti əsərdə qabarıq şəkildə öz əksini tapır. Yazıçı Ramon obrazı vasitəsilə o dövr üçün

Valensiyada qadınlara qarşı zorakılıq edən insanların prototipini canlandırmağa çalışmışdır. Rafael isə atasından fərqli olaraq təhsilini başa vurub, işində uğur qazanmış olsa belə təzyiqlərə görə sevdiyi xanımı yarı yolda qoyan, anasının ona dediyi kimi formalaşan bir insan idi – *“sən də atan kimi ailəni təhlükəyə atan, şərəf və ləyaqətimizi heç edən yalançı qadın düşkünüsən.”* [17, s.224] (Tərcümə bizindir C.A) Obrazların daxil olduğu təbəqəyə uyğun şəkildə danışığ, bədii dil üslubu V.B.İbanyesin bədii təsvir vasitələrinin əsas prinsiplərindən biridir. Romanın ideya-mövzu xüsusiyyətini səciyyələndirərkən onu qeyd edə bilərik ki, insana təsir edən əsas xüsusiyyətlərdən biri də məhz yazarın irsiyyət problemini əsas götürməsidir. Əsərin qəhrəmanı Rafael atasından fərqli olmağa çalışsa belə, Don Ramondan keçən irsiyyətin təsiri nəticəsində onun da qadın düşkünə olan insana çevrilməsinin qarşısını heç kim ala bilmir. Leonoradan ayrıldıqdan sonra həyatına bir çox qadınlar daxil olsa da, heç biri ona Lenoranın bəxş etdiyi sevgini verə bilmirdi. Rafael atasından fərqli olmağa çalışarkən atası kimi olan və öz taleyi ilə məcbur barışıb yaşayan uğurlu millət vəkili, lakin sevgidən məhrum olmuş insan obrazını canlandırır. Visente Blasko İbanyes əsərlərdə problemli və yaxud cəmiyyətdən kənarlaşdırılmış insan obrazlarının psixoloji vəziyyətini ətraflı şəkildə təsvir etmişdir. Leonora məhz bu xüsusiyyətləri ilə fərqlənir. Həkim qızı olan Leonora opera ifaçısı olduğu üçün psixoloji təzyiqlərə məruz qalaraq cəmiyyətdə qəbul görməyən insan obrazını canlandırır. Sənətkarın yaratdığı Bernarda obrazı həm ana kimi oğlunun həyatında mühüm rol oynayan, həm də Valensiyada ərinin zorakılıq və iyrənc xüsusiyyətlərini gizli saxlamağa çalışan qadınların ümumi obrazını özündə birləşdirir. Cinsi ayrı seçkilik, qadının kişi zorakılığını gizlətməsi və cəmiyyət tərəfindən bunun görməməzlikdən gəlinməsi sənətkarın bu məsələyə insanları laqeyd qalmamağa çağırmasının ilkin göstəricisi hesab oluna bilər. Əsərdə bu hissənin öz əksini tapması o dövr üçün qadınların təhdid və təzyiqlə üz-üzə qalmasını əks etdirən əsas amil idi. İki gəncin sevgi macərəsinin sonda toplum basqısı nəticəsində bitməsi, naturalistlərə xas bədbin ovqatın əlamətidir. Diqqəti çəkən maraqlı məqamlardan biri də, Alzira qəsəbəsində güclü yağışın yağması nəticəsində qəsəbənin su altında qalmasının ətraflı təsviridir:

“Çay qabarmağa başlamışdı. Çayın çirkli qırmızı suları körpünün ayaqlarına çırpılırdı. Qəsəbə sakinləri isə evlərin eyvanından bir-birilərinə boylanaraq suyun nə qədər qalxdığını soruşmağa can atırdılar.” [17, s.79] (Tərcümə bizimdir- C.A)

Təhlükəli vəziyyətin olmasına baxmayaraq yerli əhali bu vəziyyəti maraqla izləyirdi. Heç kim qorxaraq öz evini tərk etmək fikrində deyildi, lakin sakinlər yaxşı bilirdilər ki, yağışın dayanmadan yağması və çayda suyun qalxması qarşısı alınma bilməyəcək fəlakətlərə gətirib çıxara bilər. Hətta sakinlər düşünürdülər ki, ana təbiət onları günahlarına görə belə hadisələrlə cəzalandırmış olur. İnsanların təbiət qarşısında aciz qalması və onların çıxış yolu olaraq dini ayin yerinə yetirməsini göstərmək sənətkarın “dini baxışlarının təzahürü” kimi səciyyələndirilir. Qəsəbə sakinləri çətin şərtlərə rəğmən kilsə qarşısına toplaşaraq, keşişdən məhz dini ayin keçirmələri üçün icazə istəyirlər. Keşiş ilk öncə buna qarşı çıxmış olsa belə insanların məyusluğunu və ümitsizliyini nəzərə alaraq buna razılıq verir. Sakinlər dini ayini keçirmək məqsədi ilə “Məryəm ana”nın heykəlini çiynlərinə alaraq qəsəbə boyunca gəzdirir və müxtəlif dualar oxuyurlar. Əsərdə diqqət çəkən məqamlardan biri isə sakinlər arasında bu yağışın kəsməməsini, hətta çay daşqınının davam etməsini fürsət bilənlər belə var idi. Bu hadisəni fürsət bilən insanların bir qismi düşünürdü ki, uzun müddət belə yağışın yağması işlərin dayanmasına səbəb olacaq və onlar da kifayət qədər istirahət edə biləcəkdilər. Belə düşünmələrinin əsas səbəbi isə insanların çox uzun müddət çalışmalarına rəğmən yoxsul qalmaları idi. Məhz bu elementi vurğulamaqla yazıçı, Valensiya o cümlədən İspaniya da yoxsulluq, sosial-ədalətsizlik kimi problemlərin hökm sürdüyünü xatırlatmağa çalışmışdır. Daşqın zamanı bir qisim insan sadəcə kənardan maraqla izləyir və hadisələrin hansı sonluqla nəticələnəcəyi barəsində müxtəlif fikirlər iddia edirdilər. Bəziləri kənddə torpağın daşqın sonrası əvvəlki kimi məhsuldar olmayacağı fikrini qeyd etsə belə, bəziləri isə yağışın kəsəcəyi andan etibarən daha çox işləmək lazım gələcəyini düşünərək deyirir və öz taleyindən şikayətlənmiş olurdu. Sakinlərin dilindən müəllif, zəif idarəetmə nəticəsində insanların düşdüyü acınacaqlı vəziyyəti dilə gətirir. Məhz bu epizodlar öncə söylədiyimiz kimi, ədibin yaradıcılığında ictimai-siyasi hadisələrin birbaşa təsirinin bariz nümunəsidir. Fərqli insan xarakterlərinin real həyat hadisələrinin

fonunda təsvir etməklə isə, naturalist-realist yazıçı Visente Blasko İbanyes, sanki oxucusuna təbiətlə, xüsusilə də, insan təbiəti ilə bacarmaq, onu dəyişdirmək mümkün deyil, ismarıcını verir.

Visente Blasko İbanyesin 1895-ci ildə qələmə aldığı “Flor de Mayo” (May çiçəyi) romanında balıqçıların həyatından bəhs edildiyini görə bilərik. Valensiyanı balıqla təmin edən balıqçıların hər biri daha çox pul qazanmaq üçün əllərindən gələni edirlər, lakin bu onların maddi vəziyyətini düzəltmirdi. Balıqçılar arasında yaranan rəqabət onlar arasında müxtəlif problemlərin meydana gəlməsinə səbəb olmuşdu. Yazar balıqçıların apardığı mübarizənin fonunda ailə münasibətləri, dostluq, xəyanət mövzularını ətraflı şəkildə əks etdirməyi unutmamışdır. Amerikan əsilli kapitan Jim və Magdalena arasında olan sevgi münasibətləri əsərin əsas ideyası kimi öz əksini tapır. Bir-birilərini çox sevmələrinə rəğmən Jimin sevdiyi xanımı tərk edib getməsi, onlar üçün dönüşü olmayan yeni hadisələrin başlanmasına səbəb olur. 6 il sonra geri qayıdan Jim ən yaxın dostunun sevdiyi xanımla evləndiyini və eləcə də illərlə varlığından xəbərsiz olduğu övladına atalıq etdiyini görür. İlk dəfə Magdalena keçmiş sevgilisini rədd etsə belə, bir müddət keçdikdən sonra həyat yoldaşının hər şeyi anladığını başa düşür. Pepenin öz övladı olaraq böyütdüyü Pepitonun onun övladı olmamasını dəqiqləşdirdikdən sonra uşağa qarşı münasibəti dəyişməyə başlayır. Dərin məyusluq içərisində kilsədə keşişlə problemini bölüşən Pepe, keşişin məsləhəti ilə öz övladı olmasa belə Pepitoya sona qədər atalıq edəcəyinə and içir. Magdalena və Jim yenidən bir araya gəlib, qaçmağı planlayır eyni zamanda gələcəklə bağlı müxtəlif xəyallar qururlar. Pepitonu anasının əlindən alaraq kilsəyə gələn Pepe oğlu ilə barışır və yenidən həqiqi ata - oğul kimi yaşamağa davam edirlər. Magdalena və Jim kilsəyə gələrək Pepitonun öz ata bildiyi insana sevgi dolu gözlərlə baxdığını gördükdən sonra, uşaq üçün keçmiş sevgililər yollarını ayırmaq qərarına gəlirlər.

Əsərdə balıqçıların məcburiyyətdən qanunsuz yollardan istifadə edərək gəlir əldə etməsi öz əksini tapır. Xüsusilə də, 6 il sonra geri qayıdan Jim daha çox gəlir əldə etmək üçün fikrini digər balıqçılarla bölüşür. Digərləri ilk başda bu işin təhlükəli olduğunu qeyd etsələr belə, daha sonra onlar razılığa gəlirlər. Bayram günündən bir gün sonra dənizdə qadağan olunmuş əraziyə keçən balıqçılar qanunsuz şəkildə balıq

ovlayırlar və bundan xəbərdar olan polislər balıqçıların sorğu-sual etmək məqsədilə nəzarətə aparırlar. Polislərlə balıqçılar arasında gedən dialoqda balıq tutmaqla özünü maddi şəkildə təmin etməyə çalışan insanların çarəsiz vəziyyəti müzakirə edilir. Visente bu əsəri yazmaqla İspaniyanın müxtəlif şəhərlərində hökm sürməkdə olan aclığı və bunun öhdəsindən gəlmək üçün insanların əl atdığı qanunsuz yolları təsvir edir, siyasətçi mövqeyindən çıxış edərək ölkənin bu vəziyyətə düşməsində hökumətin qayda-qanunlarını tənqid edirdi. Magdalena obrazı isə aldadılan qadın olaraq cəmiyyətdə təzyiqə məruz qalmamaq məqsədilə özünü sevirmiş kimi göstərilib, övladının atasız böyüməməsi üçün ailə həyatı quran bir qisim qadınların ortaq obrazıdır desək yanılmarıq. Magdalena onu əhatə edən bütün zahiri gözəllik və parlaqlıq içərisində xoşbəxt deyildi. Jim isə məsuliyyətdən qaçan və eqosu ucbatından başqa insanların həyatının məhvinə səbəb olacaq obrazı canlandırır.

V.B.İbanyes tədqiqatçı-yazar olaraq bir çox ölkələrə səyahət etmişdir. Müxtəlif ölkələrin mədəniyyətləri və adət-ənənləri haqqında məlumat toplayan yazıçı 1907-ci ildə Osmanlının paytaxtı olmuş İstanbula səyahət edir. İspan əsili müəllif İstanbula gəlmədən öncə Şərq dünyası haqqında olan qərəzli düşüncələrinin, səyahətin sonunda müsbətə doğru dəyişdiyini bildirmişdir. Qəzet üçün getdiyi ölkələr haqqında yazılar qələmə alan İbanyes İstanbul haqqında olan yazılarını “Şərq” adlı kitabda birləşdirir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Şərq və Türk dünyası haqqında müsbət fikirlərin formalaşmasında bu kitabın xüsusi rolu vardır. 1 ay ərzində şəhərdə səyahətdə olan yazıçı səfir Kampo Saqrado Merkezin vasitəsilə vəzir Fərid bəylə görüşərək, İstanbul şəhərinin tarixi və mədəniyyəti haqqında ətraflı məlumat toplamış olur. V.B.İbanyes İstanbulda olduğu müddətdə siyasətçi kimi həmkarları ilə görüşərək, “Türk”ləri daha yaxından tanımaq şansını əldə etmiş olur. Yazar kitabında iştirak etdiyi mərasimlərin birində Türk əsgərinin geyimini təsvir edərək bildirir:

“Xarici görünüşünə görə deyə bilərəm ki, Türk ordusundan daha əzəmətli ordu yoxdur. Türk hərbciləri ciddi və ləyaqətli görünüşə sahibdirlər. Hərbcilərin geyimlərinə diqqət etdiyim zaman ən kiçik rütbəli hərbcı ilə ən yüksək rütbəyə malik hərbcilərin hamısının baş geyimi olaraq fəsdən istifadə etdiyi diqqətimdən qaçmadı. Qərb ölkələrinin hərbciləri rütbələrinə görə müxtəlif lent və dəbilqə istifadə etsədə,

bu ölkədə belə qayda yoxdu. Türk ordusu 25-30 yaşlı güclü, qüvvətli və vətən sevgisinin qabarıq olduğu gənclərdən ibarətdi.” [26, s.48-49] (Tərcümə bizimdir- C.A)

V.B.İbanyes vəzirlə ilk dəfə tanış olduqdan sonra, onun qorxaq şəxs kimi Qərb dünyasında tanınmasının yanlış olduğunu qeyd edir:

“Qərb dünyasının bu insan haqqında formalaşdırdığı fikirdən əsər əlamət belə yoxdu. Minbir gecəni xatırladan heçnə yoxdu. Nə görüntüsü, nə də iş otağı əlində olan möhtəşəm gücü əks etdirmir. Onunla söhbət etdiyim zaman qarşımdakının təhsilli, sadə və təvazökar insan olduğunu anladım. Fransız dilində axıcı şəkildə danışan bu cənab deyilənlərin əksinə, ona qarşı təşkil edilmiş sui-qəsdə rəğmən, hər gün namazını gedib toplu insanların içində qılacaq qədər güclü insandır.” [26, s.36] (Tərcümə bizimdir- C.A)

Ulduz sarayı, diplomatlar köşkü kimi tarixi yerlərə səfər edən yazar, sarayın möhtəşəmliyinə valeh olaraq, qeydlərində memarlıq abidələrinin incəliklərini ətraflı şəkildə təsvir etməyi unutmamışdır. V.B.İbanyes İstanbulda xristian və digər dini inanclara malik insanlara qarşı hörmətin olduğunu görərək, tolerantlığın yüksək səviyyədə olmasını alqışlayırdı. Yazar Türklərin dini inanclara və müqəddəs günlərə böyük diqqət göstərməsini, İstanbulda digər dini inanc sahiblərinə qarşı mühafizəkarlığın olmadığını əksinə hər kəsin siyasi müstəvidə bərabərliyinin dövlət tərəfindən təmin olunduğunu ifadə etməkdən çəkinmir. Hətta İbanyes siyasətçi mövqeyindən çıxış edərək, ölkədə yaranan münaqişələrin əksəriyyətinin dinlə yox, siyasətlə əlaqəli olduğunu vurğulayırdı. Qədir gecəsi, dövrə vuran dərvişlərin rəqsi isə yazıçının diqqətini cəlb etmiş və onda özünəməxsus müsəlman dünyası haqqında maraqlı fikirlərin formalaşmasına səbəb olmuşdur desək yanlış olmarıq.

V.B.İbanyes Türklərin xarakterik xüsusiyyətlərini qeyd etməyi unutmamışdır: *“Mərhəmətli qəlbə sahib olan Türklər başqalarını qorumaqdan xüsusi zövq aldıkları kimi, müqavimətlə rastlaşdıqları an bir o qədər də qəddar olmağı bacarırlar.*” [26, s.10] (Tərcümə bizimdir- C.A)

İstanbul küçələrində gəzişən yazıçı tanış simalar görürmüş kimi keçirdiyi hisslər və müşahidə etdiyi maraqlı hadisələri dilə gətirməkdən çəkinmir:

“Türkiyədəki qadınlar həm cəmiyyətin, həm də polisin basqısı altındadır. Küçədən keçən xanımlara baxmaq isə xəbərdarlıqla nəticələnir. Onlar Avropa qadınları kimi kişilərlə rahat şəkildə ünsiyyət qura bilmirlər.” [26, s.108] (Tərcümə bizimdir- C.A)

Visentenin yaradıcılığında hekayələr də xüsusi yer tutur və demək olar ki, onun əksər hekayələri də oxunaqlı, sadə və dərin mövzuların işlənməsi ilə diqqəti cəlb edir. Visentenin hekayələri 1900-cü illərdə qələmə alınmışdır və hekayələrinin əksəriyyətində Mopassanın təsiri özünü büruzə verir. “En el Mar” (Dənizdə, 1900), “Golpe doble” (Qoşa atəş, 1900), “El Párasito del tren” (Qatar tüfeylisi, 1900) kimi bir çox hekayələrinin toplandığı “Cuentos valencianos” (Valensiya hekayələri, 1896) yazarın yaradıcılığında xüsusi yer tutur. “Dənizdə” hekayəsində kasıb ailənin öz borclarını ödəmək üçün balıqçılıqla məşqul olması təsvir edilir. Antonio öz ailəsini dolandırmaq, eləcə də borclardan xilas olmaq məqsədilə oğlu Antoniko ilə ova gedir, lakin heç də hər şey gözlənilmədiyi kimi uğurla bitmir. Balıq ovladığı zaman övladının ölümünə səbəb olan atanın kədəri və çarəsizliyi hekayədə təsirli formada öz əksini tapmışdır. “Qoşa atəş” hekayəsində isə Valensiyada tez-tez təkrarlanan cinayət hadisəsi təsvir edilir. Sözdə obaya başçılıq edən Batista və köməkçisi Siqro yaşadıkları bu hadisəni pisləyir və cinayətkarların tapılmasını hamıdan çox onlar gözləyirmiş kimi əhval-ruhiyyə yaradırlar. Hekayədə kənddə quldurluqla məşqul olaraq insanların pulunu zorla əlindən alan bu iki şəxsin cinayətkar olduğu müəyyənləşir və sonda onlar öz həqiqi cəzalarına çatmış olurlar. “Qatar tüfeylisi” hekayəsində isə acınacaqlı vəziyyətdə yaşayan insanların ümumi obrazı öz əksini tapmışdır. İspaniyada kəndlilərin ailədən uzaq qalaraq, ölkənin bir əyalətindən digər əyalətinə maddi ehtiyaclar ucbatından qanunsuz yollarla gedib-gəlməsi artıq adət halını almışdı. Bu kimi hadisələr nəticəsində bir çox insan faciəli şəkildə yollarda məhv olurdu. Məhz bu hekayədə də kəndli olaraq öz ailəsinin yanına getmək istəyən insan bir neçə dəfə polisdən qaçsa belə, sonda faciəli şəkildə ölür. Bu hekayələrdə maddi ehtiyaclar ucbatından müxtəlif əzab-əziyyətə sinə gələn insanların ümumi xüsusiyyətlərini özündə cəmləşdirən obrazlar yaradılmışdır.

II Fəsil. V.B.İbanyesin yaradıcılığında milli-identiklik probleminin bədii-əksi

2.1. V.B.İbanyesin “Qan və qum” romanında identiklik problemi mental dəyərlər kontekstində

XIX-XX əsrlərdə dünyada baş verən siyasi proseslər dünya ədəbiyyatında olduğu kimi ispan ədəbiyyatında da böyük izlər qoydu. Tarix və ədəbiyyat arasında olan qırılmaz əlaqə bir daha ispan yazarların əsərlərində öz əksini tapmış oldu. İspan ədəbiyyatının Emil Zolyası adlandırılan, eləcə də dünya ədəbiyyatında öz sözünü demiş, naturalizm cərəyanının nümayəndəsi, yazıçı Visente Blasko İbanyes çoxsaylı romanlar müəllifidir. Ölkəni tərk etmiş bir çox insan kimi Visente Blasko İbanyes də qərrib ölkədə olduğu zaman həqiqi ispan kimliyini sorğulamağa başlayaraq bunu öz əsərlərində əks etdirməyə çalışmışdı. İspan milli ruhunun qabarıq şəkildə əksini tapdığı əsərlər sırasında “Qan və qum” əsəri xüsusi yer tutur. Onun yaradıcılığında ispan mədəni dəyərlərinin bədii əksinə, adət-ənənələr və tarixi mövzuda yazılan əsərlərə rast gəlmək mümkündür. Visente Blasko İbanyes buğa yarışlarının əleyhinə olan yazar kimi 1908-ci ildə sosial-məişət mövzusunda qələmə aldığı “Qan və qum” romanı, Sevilyalı matador Manuel Qarsia Kuestanın həyatından bəhs edən əsər kimi İspan ədəbiyyatı tarixinə həkk olunmuşdur. V.B.İbanyes əsərdə müxtəlif obrazların dilindən buğa yarışlarının tarixi haqqında qeydlər etmiş və naturalist kimi bu yarışlar zamanı arxa fonda baş verən reallığı əhatəli şəkildə təsvir etməyi bacarmışdır. İspan xalqının milli qürur mənbəyinə çevrilən korrida yarışları zaman-zaman söz sənəti nümayəndələrinin yaradıcılığından da yan ötürməmişdir. Realist təsvirlər, folklor elementləri, arxaik, erotik mövzularla zəngin “Qan və Qum” romanı XX əsr ispan ədəbiyyatında psixoloji-roman janrının nümunəsinə çevrilir. [1, s.238]

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, İspan tarixində ciddi iz qoymuş vətəndaş müharibəsi milli identiklik mövzusunun ədəbiyyatda işlədilməsinə təkan verən əsas amillərdən biri hesab etmək olar. Visente bu romanında ispan ruhunu, dini inanclarını, ispan tarixini müxtəlif obrazların xarakterlərində əks etdirməyə çalışaraq “həqiqi” ispan kimliyini qorumağa nail olmuşdur. Yazar milli tarixi mənəvi dəyərləri xatırlatmaqla, insanlar arasında dərin əlqəni qoruyub saxlamaq ideyasını əks etdirmişdir.

Romanın baş qəhrəmanı Xuan dövrünün hər bir ispan gənci kimi buğa yarışlarına böyük həvəs göstərir, məşhur matador olmaq arzusuyla yaşayırdı. Onun bu arzusuna qarşı çıxan ailəsinin təkidinə baxmayaraq, heç bir halda Xuan məqsədindən dönmür və bu xəyalını reallaşdırmaq üçün buğa yarışlarının iştirakçısına çevrilir. Bir müddət sonra Sevilya, Madrid və digər şəhərlərə yarışlara dəvət olunan Xuan tanınmağa və bunun müqabilində yüksək miqdarda gəlir əldə etməyə başlayır. Ən yaxın matador dostunun yarışda ölməsi Xuanı sarsıtsa belə onun əzmini qıra bilmir, əksinə intiqam hissini artırır. Hər qalib çıxdığı yarışda isə öldürdüyü buğanın qulağını kəsərək ona hədiyyə edirdilər. Bu, bir növ ənənə halına çevrilmiş rituala bənzəyirdi. Matador kimi əldə etdiyi uğurlar onun şəxsi həyatından da təsirsiz ötüşmür. Uşaqlıqdan bəri tanıdığı Karmenlə ailə həyatı qurmasına baxmayaraq, kübar, “avropalaşmış” donya Solla tanışlığı nəticəsində o, “həqiqi məhəbbətini” tapmış olur. Uzun müddətli sevgi münasibətindən sonra Solun Sevilyanı tərk etməsi Xuanın psixoloji vəziyyətinə mənfi təsir göstərir və bu onun yarışlarda uğursuz nəticələr əldə etməsinə səbəb olur. Əsl ispan xarakterinə malik Xuan yarışların birində ağır yaralanır və müalicə aldığı müddətdə belə daima sevgilisi Solu xatırlayır. Sol isə artıq Xuanı əvvəlki kimi “sevmir” və ona laqeyd münasibət göstərirdi. Sağaldıqdan sonra Xuan hər bir ispanın dini-inancı “Müqəddəs Həftə”ni (La Semana Santa) qeyd etmək üçün kilsəyə yollanır və “Məryəm Ana”nın heykəlinə müxtəlif zinət əşyaları taxır, dualar oxuyaraq, minnətdarlıq edir. V.B.İbanyes romanının süjet xəttində toxunduğu bu məqamları sanki xalqın milli ruhunun qaynaq mənbəyi və ispan identikliyinə rəmzi kimi təsvir edir. [1, s.239]

Obrazlara diqqət etdiyimiz zaman ispanlara məxsus elementlər müxtəlif formalarda ifadə olunmuşdur. Dünya ədəbiyyatında yazarların əsərlərində başlıca yer tutan və hadisələrin mərkəzində duran qadın obrazlarının təsvirinin verilməsi artıq vərdiş halını almışdır. İspan ədəbiyyatı üçün də bu prioritet halına gəlmiş və xüsusilə də, Visente Blasko İbanyesin yaradıcılığında xüsusi yer tutur. İbanyesin əsərlərində ki, qadın obrazları müxtəlif milliyyətlərdən olmaqla yanaşı müxtəlif təbəqələrə daxildirlər. Bu romanda da məhz XX əsr ispan qadınına məxsus elementlər Karmen və Xuanın anası Angustias obrazında da qabarıq şəkildə öz

əksini tapır. “Həqiqi ispan qadını”na məxsus elementləri birləşdirən bu iki xanım yazar tərəfindən “daim əzab çəkməyə məhkum qadın” obrazı olaraq canlandırılmışdır. İspaniyada XX əsr üçün xarakterik xüsusiyyətlərdən biri hesab olunan din məsələsi bir çox fikrin formalaşmasında ön planda idi. Qadınlar xüsusilə də Karmen tez-tez kilsəyə gedər və Xuanın problem yaşamadan yarışı bitirməsi üçün dualar edərdi. Karmenin Xuanın xəyanəti ilə üzləşməsi onun mənəvi sarsıntı keçirməsinə səbəb olsa belə o, Xuan üçün sona qədər mübarizə aparır. Bu xüsusiyyət yazar tərəfindən ispan qadının həqiqi sədaqətinin nümayişidir desək daha doğru olar. Onunla birgə bu taleyi paylaşan ispan mühitindəki qadınlar “qadın bu dünyada əzab çəkmək üçün var”- deyə düşünər və özlərini fəda edərtilər. Bunların tam tərsini düşünən donya Sol kimi, əsərdə canlandırılan alman, fransız, italyan qadınlar isə bu düşüncədən tamamilə uzaq yaşayaraq öz varlığını ortaya qoyar və “əgər qadın olaraq özünü kişilərə əzdirsən, daima başqaları tərəfindən əzilməyə məhkum olarsan” – düşünərək öz fikirlərini ifadə etməkdən çəkinmirdilər. Donya Sol obrazını canlandırarkən yazıçı hiperbola və epitetdən istifadə etmişdir. “Sol” sözünün ispan dilindən tərcüməsi “günəş” deməkdir. Günəş kimi parlayan bu qadın xarici dillərdə mahnıları mükəmməl şəkildə ifa etməyi, at sürməyi, bəzən kişi kimi geyinib öküz yarışlarına gəlməyi ilə seçilirdi. Dini ayinləri yerinə yetirməyi özünə borc bilən donya Sol, ömrünün əksər hissəsini səyahətlərdə keçirmiş, zəkası ilə ətrafındakı insanları özünə cəlb etməyi bacarmışdır. Silah istifadə etməsi və öküz yarışlarına olan həvəsi Xuanla onun yollarının kəsişməsinə səbəb olur. Sol bir qadın obrazı olaraq romanda digər qadın obrazları ilə zidd xüsusiyyətlərə malikdir. Dini ayinləri xüsusi diqqətlə yerinə yetirməsinə baxmayaraq, ispan qadınının milli xüsusiyyətlərindən tamamilə uzaqlaşmışdır. Ömrünün çox hissəsini öz doğma ölkəsindən uzaqda yaşayan Sol öz etnik köklərinə yad insandır. Sol Xuanı tərk edib getdiyi halda, Karmen Xuanın yanından ayrılmır və son nəfəsində belə ondan öz sevgisini əsirgəmir. Solun müxtəlif kişilərlə münasibət qurması XX əsr ispan mühafizəkar cəmiyyəti üçün qəbul edilməz hal hesab edilirdi. Məhz bu xüsusiyyətləri göstərməklə yazar dini inancların üstünlük təşkil etdiyi cəmiyyətin yaxşı və pis keyfiyyətlərini diqqətə çatdırmağa çalışmışdır. Sol qadın olaraq cəmiyyətin qoyduğu

mental fikirlərdən uzaq fikirlərə sahib insan idi. O cümlədən donya Sol və Xuan obrazları arasında dərin təzadın olduğunu da yazar ifadəli şəkildə Xuan obrazının təsviri ilə oxuculara çatdırmağa çalışmışdır. Xuan uşaqlıqdan bəri matador olmağı qarşısına hədəf qoyaraq, təhsilini yarımçıq qoymuşdu. Yaşadığı həyat şərtləri onun kobud və sərt insana çevrilməsinə səbəb olmuşdu. Donya Solla ilk tanışlığı zamanı onunla necə ünsiyyət quracağını belə bilmirdi. Məhz bu hissə Xuan və Sol xarakterləri arasında dərin təzadın olduğunu göstərən ilkin xüsusiyyət idi. Həmçinin yazarın mübaliğəli şəkildə canlandırıdığı Plumitas obrazının təsvirini də görə bilərik. Plumitas meşələrdə yaşayan cinayətkar obrazı kimi təsvir edilir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Plumitası digər cinayətkərlərdən fərqləndirən əsas xüsusiyyət özünün qeyd etdiyi kimi “vətən sevgisi” idi. Bu cinayətkar uzun illərdi polislər tərəfindən axtarılsada heç vaxt ələ keçmir. Ona bu işdə kömək edənlər isə ələ kənd sakinləri olurdu. Kimin evinə qonaq gələdisə hamı onu qarşılamalı və polisdən qorumalı idi. Əksini edən növbəti günlərdə qətlə yetirilmiş formada tapılırdı. Yazar cinayətkar Plumitas vasitəsilə hakimiyyətin və polislərin də onun qədər günahkar olmasını qeyd edirdi. Burada yazarın siyasətçi kimi tənqidi fikirləri özünü büruzə vermiş olur. Hakim dairələr və polislər ölkədə baş verən qanunsuz əməllərin dolayısı yolla səbəbkarları hesab edilirdi. Yarışlarda Xuanın ən yaxın dostu kimi iştirak edən Nasional əsərdə kəskin fikirləri ilə fərqlənirdi. O, tez-tez tarixi əhəmiyyətə malik bu yarışların tanınmasında xüsusi rolu olmuş VII Fernandonun ilk dəfə buğa güləşçiləri üçün universitetləri bağlatdırıb, Sevilyada məktəblər açdırması haqqında danışar və bununla fəxr etdiyini dilə gətirərdi. Nasional ispan tarixində qəhrəmanlığı ilə iz qoymuş Sid haqqında vurğulamağı da unutmurdu. Yazıçı İspaniyanın ölkə kimi formalaşmasında buğa yarışlarının xüsusi əhəmiyyətə malik olduğu həqiqətini ürək ağrısı ilə qeyd edirdi. Əvvəllər bu oyunların əyləncə üçün nəzərdə tutulub daha sonra peşə kimi dünyada məşhur olması İbanyesi kədərləndirirdi. İllərlə davam edən bu yarışlar kralın toyunda, kilsələrdə xüsusi mərasimlərdə adət-ənənəni davam etdirmək məqsədilə keçirilirdi. XV əsrdə İspaniyanın öz qabığına çəkilərək xarici ölkələrlə mübarizə aparmaqdan imtina etməsi, insanlarda buğa yarışlarına olan həvəsin artmasına səbəb olmuşdu. Kilsələrdən uzaqlaşan insanlar artıq bu yarışlar vasitəsilə

qısa müddət ərzində məşhurlaşacaqlarının xəyalını qururdular. V.B.İbanyes kilsənin təsirindən çıxıb, buğa yarışlarına yönəlmiş insanlara baxaraq böyük təəssüf hissi ilə həyatını məhv etməyə yönəlmiş kütləni əsərində sərt şəkildə tənqid edirdi.

Şəxsiyyətin formalaşmasında rol oynayan amillərin əsasında ölkənin tarixində baş verən proseslər xüsusi əhəmiyyətə malikdir. İspaniya xristian və islam kimi müxtəlif dinlərin birgə formalaşdığı ölkədir. Ərəblərin təsiri Visentenin yaradıcılığından yan ötməmişdir və demək olar ki, bir çox əsərlərində olduğu kimi bu əsərində də ərəblərin təsiri ilə ərəbə gələn memarlıq üslubunda olan evlərin təsviri öz əksini tapmışdır. Donya Solun evinə gedən Xuan evə daxil olduğu zaman, qərb psixologiyasında formalaşmış bu qadının, şərq üslubunda evini bəzəməsi onu təəccübləndirir. Müəllif şərq-adət ənənələrinin İspan cəmiyyətində böyük əhəmiyyətə malik olduğunu göstərmək məqsədilə bu hissələrə diqqət çəkməyi unutmamışdır:

“Cuando entraron al jardín, vieron un estanque pintado con columnas de colores, en el cual nadaban peces rojos. El jardín fue construido en un estilo completamente árabe. Las escaleras de la casa estaban hechas de mármol y las paredes estaban decoradas con varios patrones. Construida en estilo oriental, la presencia de retratos de “Madre María” en las paredes de esta casa juega un papel importante en la sensación de la atmósfera occidental. Las cortinas de seda y los candelabros de cristal recordaban a los palacios árabes.” [27, s.100]

“Baxçadan içəri girdikləri zaman rəngli sütunlarla boyanmış, içində qırmızı balıqların üzdiyü hovuzu gördülər. Baxça tamamilə ərəblərə məxsus üslubda inşa edilmişdi. Evin pilləkənləri mərmərdən, divarları isə müxtəlif naxışlarla işlənmişdi. Şərq üslubunda tikilmiş bu evin divarlarında “Məryəm Ana”nın portretlərinin olması qərb abu-havasının duyulmasında böyük rol oynayır. İpək parçalardan tikilmiş pərdələr və büllurdan çilçıraqlar ərəb saraylarını xatırladırdı.” (Tərcümə-C.A)

Əsərdəki obrazların keçirdiyi hissləri ətraflı şəkildə təsvir etməklə Visente Blasko İbanyes psixoloji məqamlara işıq tutmağa çalışmışdır. Xuanın matador olmasında əsas səbəblərdən biri məhz atasının ayaqqabı düzəltməklə keçirdiyi ömrünün və kasıb olduğu üçün əzilən qürurunun bərpası ilə məşqul olması idi. Hətta

ona dostlarının “Ayaqqabıçı” deyərək müraciət etməsi onu qəzəbləndirir və keçimişini xatırlayaraq mənəvi boşluğun içində itib-qalmasına gətirib çıxarırdı. O, atasının peşəsi ilə deyil, sadəcə yoxsul təbəqədən çıxmış məşhur matador olaraq xatırlanmaq istəyirdi. Atasının yanında işləyən zaman Xuanın uşaq ikən xatırladığı əsas məqamlardan biridə məhz onun ailəsi kimi yüzlərlə ispan ailəsinin yaşadığı sosial problemlər, çarəsizlik, maddi problemlərə görə uşaqların səfil həyat sürməsi idi. Matador olduğu zaman daima bu xatirələri yada salır və səfil vəziyyətdə yaşayan ailələrə yardım etməyə çalışırdı. Dostu Nasionalla ölkədəki siyasi vəziyyəti müzakirə edərkən yazarın siyasi fikirlərinin öz əksini tapdığını qeyd edə bilərik. Məhz bu hissədə biz İbanyesin səsinə Xuan obrazı vasitəsilə eşitmiş oluruq. Xuan yarışlara çıxdığı zaman aqressiv kütlənin gözündəki qəzəb hissini görmüş biri olaraq buğaların deyildə insanların daha təhlükəli varlıq olduğu qənaətinə gəlmişdi. O, anlayırdı ki, zərrə qədər insanların vecinə deyil və insanları maraqlandıran yalnız öz istəkləridi. Məhz bu səbəbdən Xuan təkidlə dostuna siyasətçilər üçün ölkənin taleyinin heç bir mahiyyət kəsb etmədiyini bildirirdi.

Əsərdə diqqət çəkən məqamlardan biri də məhz Xuanın təhsilindən uzaqlaşaraq, bir çox gəncin arzuladığı kimi matador peşəsini seçməsi idi. Visente Blasko İbanyes bu hissəni vurğulamaqla XX əsr İspan gəncliyinin həqiqi prototipini Xuan obrazı vasitəsilə çatdırmağa çalışmışdır. Xuanın da dilindən təhsilin deyildə, vəhşiliyi təbliğ edən buğa yarışlarına olan tələbin cəmiyyətdə qabarıq şəkildə olması öz əksini tapır. Xuan keçmiş matador dostu Peskadero ilə birlikdə olduğu zaman aralarında keçən dialoq vasitəsilə, bu məsələyə toxunur. O, yazar və şairlərin belə dəyərsiz olduğu bu cəmiyyətdə, oxuma-yazmanın lazımsız olduğunu bildirərək ölkənin acınacaqlı vəziyyətini bir daha xatırlatmış olurdu.

Əsərdə yazarın buğa yarışlarına olan neqativ mövqeyi naturalist təsvirlərin köməyi ilə öz əksini tapmışdır. Yazar məhz bu hissələri ətraflı şəkildə təsvir etməklə insanın içindəki vəhşi tərəfi ifadə etməkdən çəkinmir. V.B.İbanyes buğa yarışlarının vəhşiliyin simvolu olmasını bildirməklə yanaşı dünyada belə oyunları sevən cəmiyyəti xəstə cəmiyyət adlandırırdı. Əslində bu da həqiqətdir ki, sənətkar ziyalı təbəqənin nümayəndəsi olaraq dünyadakı bütün cəmiyyətləri belə sərt formada

tənqid etməkdən çəkinmirdi. V.B.İbanyes azad düşüncəli biri olaraq obrazların dilindən müxtəlif suallar verərək oxucuları düşündürməyə çalışmışdır. Özlərini mədəni olaraq adlandıran insanlar itlərlə ova çıxır, at yarışlarında bağırsaqları bayıra tökülən atların ölümünü böyük zövqlə izləyir və bununla yanaşı meşələrin azad heyvanlarını qəfəslərə salaraq yaşayırlar. Bu vəhşilik deyilsə nədir bəs? Tarixdən müxtəlif sitatlar gətirən İbanyes romalıların tir-tir əsən keçiləri bəbirlərin ağzına atmasını, ilanlara isə dovşanların yem kimi verilməsini vurğulayaraq özlərini mədəni sayan insanların heçbir işə yaramayan bu heyvanları şəhzadə kimi yedirib-içirtməsini sərt şəkildə tənqid edirdi. Özünü belə qorumaqda aciz olan günahsız heyvanları məhv etməkdə o, başlıca olaraq insanları günahlandırır. Bu da bir həqiqətdir ki, dünyada baş verən müharibələr nəticəsində insanlar uzun müddət kütləvi insan ölümünə şahidlik ediblər. Məhz bunun nəticəsində İspaniyada belə vəhşi əyləncələrə insanlar artıq vərmiş ediblər, amma bu o demək deyil ki, yalnız ispanlar buna həvəs göstərir. Bütün insanların içində vəhşilik var, özümüzə belə etiraf etməsək də, bu bir həqiqətdir deyə İbanyes insanın qaranlıq tərəfinə işıq tutmaqdan çəkinməmişdir.

“Qan və qum” əsərinin digərlərindən fərqləndirən əsas cəhətlərdən biri ispanlara məxsus zəngin ritualların təsvirinin verilməsidir. Əsərdə yeni evli və yaxud nişanlanan cütlüklər üçün qədim adət-ənənələrə əsasən bəyaz şərab sifariş edilir və bununla da cütlüklər evlilik yolunda atdıqları ilk addımı qeyd etmiş olurdular. Romanda “La Semana Santa” yəni “Müqəddəs Həftə”nin qeyd olunması ispanların tarixən sadıq qaldıqları dini inanclar və onların həyatındakı əhəmiyyəti ön planda öz əksini tapır. Müqəddəs Həftə çərşənbə günündən başlayar və cümə gününə qədər davam edər. Bu müddət ərzində qeyd olunan mərasimi hər kəs böyük səbirsizliklə gözləyər. və əsəri oxuduqca mərasimin ətraflı təsviri öz əksini tapmış olur. Mərasimdə iştirak edən maskalı rahiblərin səssiz formada sırayla hərəkət edərək bir çox sərxoş gənc tərəfindən kobud ifadələrlə bezdirilməsi artıq ənənə halını almışdı desək yanlışdır. Rahiblər isə öz səssizliyini pozmadan irəliləməyə davam edirdilər. Bəzən isə “Bizə danışmaq qadağan olsa da, əl hərəkətləri qadağan deyil!”-deyə düşünərək, əllərində saxladıkları şamdanlarla sərxoşların başlarına vurur, müqəddəs mərasimi pozmağa çalışanları uzaqlaşdırmağa nail olurdular. Qollarında “Məryəm

Ana”nı daşıyan rahiblərin bir qismi, duaları səsli şəkildə oxumaqla yanaşı, yorulan kimi olduqları yerdə durur, biraz dincəlir və daha sonra yenidən yollarına davam edirdilər. “Məryəm Ana”nın heykəlini bütün şəhər boyu gəzdirən rahibləri görmək üçün şəhər sakinləri qapılarını açıq saxlayardı. Sonda rahiblər kilsəyə gəlib çatan kimi onları təqib edən cütlüklər, balaca uşaqlar, yaşlılar kilsəyə daxil olardılar. İsa Peyğəmbərin şəklini görən hər kəs bu təsvirdən təsirlənərdi. Hər kəs “Sən bizləri unutma” deyərək yalvarmağa başlayardı. Bu mərasimə bütün qəlbi ilə inananlar “Məryəm Ana” və “İsa Peyğəmbər”in rəsminə baxaraq onlara dərdlərini danışardılar. Daha sonra balaca uşaq “İsa peyğəmbər”in ruhu üçün mahnı ifa etməyə başladığı zaman ərzində digərləri də, onu müşayiət etməyə başlayar və bunun nəticəsində ahəngi olmayan səs-küy yaranardı. Dini musiqilər ifa olunduqdan sonra “Məryəm Ana”nın heykəlini bahalı daş-qaşlarla bəzəmək, həmçinin kilsədə kasıblara yardım etmək məqsədilə matadorlar da iştirak edirdi. Xuan da matador olaraq, bahalı zinət əşyalarını “Məryəm Ana”nın heykəlini bəzəmək üçün heykəlin boynuna keçirər və kasıblara paylanması üçün kilsəyə əlavə pul bağışlayardı. Bu ispanların ritual halına gətirdiyi əlamətdar günlərdən biri hesab olunurdu.

Dini ayinlərin təsviri zamanı Visente Blasko İbanyesin naturalist yazar olaraq öz mövqeyini Nasional obrazının dilindən çatdırmağa çalışır. V.B.İbanyes xüsusilə də, İspaniyada naturalistlərin ideyalarının bir mənalı şəkildə qəbul edilmədiyini yaxşı anlayırdı və dini sorğulayaraq insanların diqqətini bu mövzuya yönləndirməyə çalışmışdır. Yazıçıya görə insanların bir qismi dinə sadəcə inanmaqla qalmır, mənasını belə dərk etmədən ritualları yerinə yetirməklə əzablardan xilas olacaqlarını düşünürdülər. Müəllif naturalist yazıçı mövqeyindən çıxış edərək, insanın həyatda formalaşmasına səbəb olan amillərin əsasında irsiyyətin və cəmiyyətin olmasını vurğulamaqla, dinin insan taleyinin üzərində heç bir təsirə malik olmadığını qeyd edirdi. Sənətkar kilsə və din xadimlərinin yalnız qorxu və sərt qaydalar vasitəsilə insanların üzərində hakim mövqe tutmağa çalışdığını vurğulayırdı. Bu romanda yazar dinlə əlaqəli fikirlərini aydın şəkildə çatdırmaq məqsədilə müxtəlif obrazların dilindən suallar verir və bir qismini elə özü şəxsi təcrübələrinə əsasən cavablandırmış olurdu. İbanyesin fikirlərini matador Xuan və dostu Nasionalın arasında keçən dialoq

vaistəsilə görmək mümkündür. Dini mərasimlərin keçirilməsində yaxından iştirak etməyən Nasionalı düşündürən bir neçə sual var idi. Hətta o bəzən bu suallarına cavab tapa bilmədiyi üçün Xuanla danışar və fikirlərini aydınlaşdırmağa çalışardı “Mən azad düşüncəli insanam!”- deyərək bu tip dini mərasimlərdə kilsə qapısında həyat yoldaşını və uşaqlarını gözləyərdi.

“Respeto todas estas creencias, pero no entiendo lo que está pasando en estas iglesias! Mi objetivo no es oponerme a María, pero si todas estas creencias pueden salvarme si no mantengo alejado al toro cuando caigo al suelo en una corrida de toros?” [27, s.190]

“Bütün bu inanclara hörmətim var, amma bu kilsələrdə baş verən məsələləri heç anlamıram. Məryəm Anaya qarşı gəlmək deyil məqsədim, ancaq buğa yarışında yerə yığılanda buğanı uzaqlaşdıran olmasa, bütün bu inanclar məni xilas eliyə bilərmə?”
(Tərcümə bizimdir- C.A)

Müəllif romanın müxtəlif hissələrində çox kiçik olmasına rəğmən siyasi fikirlərini dilə gətirməkdən çəkinmir və Nasional obrazı vasitəsilə bu məqsədinə nail olur. Nasional dinə inancı olmayan, yəhudiləri axmaq hesab edən, oxuma-yazma bilməyən bir obrazdır. Onun üçün prioritet məsələ ölkədə keçirilən səs-vermə prosesi idi. Bu məsələdə yazar ispan mühitində insanların siyasətə, dövlətin keçirdiyi islahatlara, xüsusilə də, siyasətçilərə olan “inam”-nı əks etdirməyə çalışmışdır. Xuanı siyasi məsələlərdə məlumatlandıran və insanların səs vermədə iştirak etməməsi ilə bağlı Nasionalın etirazları yazar tərəfindən xüsusilə vurğulanırdı. İnsanların səs vermədə iştirak etmədən, siyasi prosesləri görməzdən gələrək öz həyatlarını başqalarına həvalə etmiş olmaları yazarı qəzəbləndirirdi. Səs verərək, ölkədə heç olmasa kiçik bir şeyin dəyişməsində, əhəmiyyətli rola malik olmalarına rəğmən bu şansa laqeyd yanaşmaları İbanyesin siyasətçi olaraq fikirlərinə tamailə zidd idi. Mən insanları buna görə heç anlamıram. Axı nə üçün bu qədər özlərinə və gələcəklərinə laqeyd yanaşırlar? – deyərək sual verən yazar oxucuları düşündürməyə çalışmışdır.

XIII əsrdən etibarən populyarlıq qazanmağa başlayan buğa yarışları İspaniyanın bir çox əyalətlərinə sürətlə yayılmış, hətta digər qonşu ölkələrdə belə ənənəvi yarışlar halında ildə bir neçə dəfə qeyd olunmağa başlanmışdı. Öküz

yarışlarının ətraflı təsvirini verən İbanyes ölkəsinin belə qanlı yarışlara olan həvəsini insanın içindəki vəhşiliklə əlaqələndirərək, insan psixologiyasının dərin və qaranlıq tərəflərini əks etdirməyə çalışmışdır. İspanların bir qismi üçün bu yarışlar qədimdən gələn milli kimliklərinin bir parçası olan ənənədir. Yarışlar təşkil edilən zaman yalnız matadorlar deyil, onların ən yaxın dəstəkçisi olan pikadorlar da xüsusi rola malikdirlər. Bu yarışlar ispan kimliyinin əsas amili hesab edilsə belə yazıçı bu fikrə tamamilə qarşı idi. Visente Blasko İbanyesin bu əsərində buğa yarışları insanın əyləncə məqsədilə törətdiyi əsas vəhşiliklərdən biri kimi öz əksini tapır. Sanki əsər insanların əyləncə anlayışını dağıdır və dəhşətli reallığı ortaya qoymaqla bütün inancları və fikirləri alt-üst etmiş olur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, buğa yarışları XX əsr dünya ədəbiyyatında dəfələrlə müxtəlif əsərlərin əsas mövzusu kimi qələmə alınmışdır. Ernest Heminqueyin “Fiesta” əsərində buğalarla matadorların döyüşü, yaralanmış buğaların, qarnı yırtılmış atların və yaralı matadorların çəkdiqləri izzətlərin ətraflı təsviri öz əksini tapır.

2.2. V.B.İbanyesin “Məhşərin dörd atlısı” romanının qəhrəmanlarının özkimlik mübarizəsi

Zəkasını belə əsərlər yazmağa sərf etmiş İbanyes “Məhşərin dörd atlısı” romanıyla ispan ədəbiyyatında bütün dövrlərin ən möhtəşəm əsərini yazmağı bacarmışdır. Yazarın məqsədi öz ölkəsinin ən vacib cəbhəsi olan ədəbiyyat sahəsinin inkişafına, genişlənməsinə və irəliləməsinə kömək etmək idi və o, öz məqsədinə nail oldu. Roman tarixi faktlarla zəngindir desək daha doğru olar:

"En la primavera de 1914, nubes negras cayeron sobre Europa y se tenía la sensación de que estaba a punto de estallar una tormenta. La competencia entre los dos grandes grupos, la venganza histórica y el colonialismo, armados con miedo, esperan ansiosos el inicio de la guerra. El día del juicio final termina cuando un nacionalista serbio dispara y mata a Fans Ferdinand, heredero del Imperio austrohúngaro. Los jóvenes patriotas huyen voluntariamente, pensando que están del

lado correcto y creen que este conflicto terminará en poco tiempo con una brillante victoria. Sin embargo, este conflicto, que debería continuar por poco tiempo, es una Primera Guerra Mundial de cuatro años". [25, s.2]

"1914-cü il yaz fəslidi, Avropanın üstünə qara buludlar çöküb, ətrafda fırtına qopacaqmiş kimi əhval-ruhiyyə var. İki böyük qrupa ayrılmış ölkələr arasında rəqabət, tarixdən qalma qisasçılıq və müstəmləkəçilik, qorxu içində silahlanaraq həyəcanla müharibənin başlanmasını gözləyirlər. Bir serb milliyətçinin Avstriya-Macaristan İmperatorluğunun varisi Fans Ferdinandı tapançayla vuraraq öldürməsi nəticəsində qiyamət qopur. Vətənpərvər gənclər qaçaraq könüllü yazılır, haqlı tərəfdə olduqlarını düşünərək bu münaqişənin qısa müddət ərzində parlaq zəfər ilə bitəcəyinə inanırlar. Lakin qısa müddət ərzində davam etməli olan bu münaqişə dörd il davam edən I Dünya Müharibəsi olur." (Tərcümə bizimdir C. A)

Bu müddət ərzində Parisi məskən seçmiş tanınmış İspan əsilli jurnalist-yazar Visente Blasko İbanyes şahid olduğu bütün bu hadisələri, müharibə ərəfəsini, Almanıyanın Belçikanı işğal etməsini, Fransanın müdafiəsinin təşkil edilməsi, iki tərəf üçün də böyük itkilərə səbəb olacaq Marne Toqquşması "Məhşərin dörd atlısı" adlı romanında öz əksini tapmışdır. Bu roman təkcə tarixi araşdırmaq üçün yazılan roman deyil, yaşanılan tarixin canlılığını yüz ilə yaxın dövr ərzində qoruyan əvəzedilməz romandır. Bu əsər həqiqi faciəvi hadisələrin dəhşətini baştan sona qədər oxucuya yaşadır. Müharibədə baş verən hadisələrin fonunda ailə münasibətləri, sevgi, xəyanət və ehtiras oxucuların diqqətinə çatdırılır. Müharibənin sərt tərəfiylə üzləşən Xulio və Marqaritanın sevgisi çətin sınaqlarla üzləşməli olur. Eyni zamanda şəxsin özünü sorğulaması romanın əsas qayəsini təşkil edir desək daha doğru olar. Amma hər şeydən əvvəl yazar Fransa və Almaniyadakı siyasi vəziyyəti, Alman milliyyətçilik ideyasının təbliğini təsvir etməklə yanaşı 1928-ci ildən başlayaraq Nasizmin formalaşmasını mərhələli şəkildə əks etdirmişdir. Əsəri oxuduqca II Dünya Müharibəsinin formalaşmasına səbəb olan amilləri daha aydın görmək olur. Əsərdə hadisələrin naturalist təsvirlər fonunda göstərməklə İbanyes bir daha ədəbiyyatdakı mövqeyini xatırlatmış olur.

"Independientemente de cómo termine la guerra, resultará en una gran catástrofe. Incluso si el dragón condenado resulta herido, volverá a la vida en unos años y acompañará a las personas para siempre". [25, s.2]

"Müharibə necə bitməyindən asılı olmayaraq, böyük fəlakətlə nəticələnəcək. Məhşər əjdahası yaralansa belə, bir neçə il sonra yenidən canlanacaq və insanları sonsuza qədər müşayiət edəcəkdir (Tərcümə bizimdir- C.A)

"Məhşərin dörd atlısı" romanında Visente Blasko İbanyes bu zaman kəsiyində öz təcrübəsindən danışır. 1914-cü il İbanyes Parisdə maddi və mənəvi gücünün tükəndiyi vaxt yazarlığa yenidən başlamış və müharibənin davam etdiyi zaman insanlıq tragediyasının yaşanması nəticəsində belə bir əsər qələmə alınmışdır. Əsərdə qələmə alınan obrazların hər birində yazarın özünəməxsus xüsusiyyətləri təsvir olunur. Hadisələrin ilk hissəsi Argentinada cərəyan etsə də, hadisələrin davamı Parisdə baş verir. Romanda bir başa prototip obraz olaraq görünməsə də ferma sahibi və heyvandarlıqla məşğul olan Madariaga obrazında İbanyesin xarakterik xüsusiyyətləri öz əksini tapır. Əsərin ikinci hissəsində isə rus əsilli Tchernoff obrazının dilindən müharibənin gedişatı təsvir olunur. Romanın əsas personajlarından biri olan Xulio Desnoyers isə İbanyesin öz oğlu Xuliodan təsirlənərək canlandırıdığı obrazdır. Xulio Desnoyers müharibə ərzində belə öz eqzotik zövqlərindən əl çəkməyən, tango rəqsinin Parisdə məşhurlaşmasında böyük rol oynayan gənclərdən biri kimi qələmə alınıb. Yazar 1909-cu ildə Cənubi Amerikaya istiqamətlənərək, Argentina, Çili və Paraquay kimi ölkələrdə təşkil olunan konfranslarda iştirak edir. Məhz Argentinada səfərdə olduğu zaman bir çox yerlərə səyahət edir. Torpaq işləri və eləcə də heyvandarlıqla məşğul olan ferma sahiblərini gördükdən sonra əsərin əsas ideyası üçün fikir formalaşdırmış olur. Hətta bu zaman kəsiyində müxtəlif insanlarla görüşərək Argentinada torpaq sahibi kimi qalıb işləməyi belə düşünür. Bu ideyasını reallaşdırmaq üçün 1910-1913-cü illərdə Valensiyadan kəndliləri işlə təmin etmək məqsədilə onları toplayaraq, Uruqvay və Paraquay sərhəddində "Yeni Valensiya" adlandırdığı ərazilərində işə başlamış olur. Beləliklə, Valensiya kəndlilərini həm işlə təmin edir, həm də Kentauros Madariaga obrazını fiziki aləmə daşımış olur. İlk zamanlar İbanyes üçün hər şey qaydasında getsə də, ölkədə baş verən iqtisadi vəziyyət ona da öz təsirini göstərmiş olur. İbanyes

çarəsizlikdən beş il ərzində qurduğu işi yekunlaşdırır. 1914-cü ildə uzun müddət ərzində əmək sərf etdiyi bu torpaqları ucuz qiymətə satmalı olur və nəticədə ilk öncə Buenos Ayresə, daha sonra Parisə geri qayıdır. Bu səyahət ərzində yaşadığı hadisələr İbanyesdə “Məhşərin dörd atlısı” əsərinin yazması fikrini formalaşdırır. Əsərdə yazarın Fransaya olan sevgisi, müharibədə Fransanın haqlı mübarizəsi ilə bağlı fikirləri öz əksini tapmış olur. Hətta almanlara qarşı nifrətini qabarıq şəkildə ifadə etmiş müəllif, Fransa və Almaniya arasında gedən müharibədə özü kimi ölkəsinin də Fransaya dəstək verməli olduğunu düşünür. Beləliklə ideyalarını hər kəsə çatdırmaq məqsədilə siyasi mövzuda müxtəlif məqalələr yazaraq çap etdirir. 1916-cı ildə vətəninə qayıdan yazar gözlənilməz formada soyuq və düşmən münasibətlə üzləşdiyi üçün yenidən Parisə qayıtmalı olur. Yazarın qeyd etdiyi kimi “İspaniya sanki Kayzerdən təsirlənmişdi.” V.B.İbanyesin vətəninə qısa müddətlik səfəri onun üçün gözlənilməz şəkildə nəticələnir və doğma vətəninə kūsən İbanyes ölkəsinin problemləri ilə maraqlanmayacağına söz verir. Parisdə olduğu müddətdə prezident Poincarénin dəstəyilə İbanyes müharibəni daha yaxından izləmək şansı əldə edir. Beləliklə o, romanda təsvirini verdiyi “Marne Qarşıdurması”nın baş verdiyi məkan və “Beşinci Ordu Qərargahı”nı ziyarət etmiş olur. İbanyes müharibə məzmunlu romanında Alman-İspan-Fransız əsilli müxtəlif köklərdən gələn bir ailənin üç nəsil davam edən hekayəsinin təsvirini vermişdir. Müharibə ərəfəsində Avropaya köçərək, yeni həyat qurmağa çalışan ailə gözləmədiyi hadisələr qarşısında ələcsiz qalmış olur. Roman 1916-cı ildə sonlanır və bu əsər incil kitabından daha çox oxunmaqla yanaşı, müharibənin mükəmməl formada qələmə alındığı əsər hesab olunur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, roman İspaniyanın “El Mundo” qəzeti tərəfindən XX əsrin ispan dilində yazılmış 100 ən yaxşı romanından biri hesab edilir. “Məhşərin dörd atlısı” romanı avtobioqrafik səciyyə daşıyaraq yazıçının həyatı ilə əlaqəli olması ilə diqqəti cəlb edir. Müəllifin həyatı haqqında məlumat əldə etdikdən və əsəri oxuduqdan sonra bir sıra müqayisələr apararaq romanın avtobioqrafik elementlərlə zəngin olması qənaətinə gəlmək olar.

Visente Blasko İbanyes əsəri qələmə aldığı zaman xüsusilə də, müharibənin acı reallığını canlandırmaq üçün dörd atlını xatırlaması ona bu əsəri yazmaq üçün ilham qaynağı olmuşdur desək yanlışdır. Alman əsilli Albrect Dürerin 1498-ci ildə çəkdiyi

tablodan təsirlənərək bir çoxları ədəbiyyatda bu motivləri müxtəlif mövzuların fonunda əks etdirmişdir. Müəllif kitabın əvvəlində tarixi məqamlara və eləcə də keçirdiyi hiss və həyəcanı təsvir etməklə başlayır. Romanı Parisdə, Almanlar paytaxtın iyirmi-otuz kilometrliyində olduqları vaxt qeydə alan yazar Opera Meydanından bir avtomobil kirayələyib, yola çıxan kimi, 1 saat olmadan səngərlərə bir neçə metrə qala artıq əraziyə çatmış olduğunu diqqətə çatdırır. Silah və pulemyotların səsi, cəbhədəki əsgərlərin danışıklarını aydın şəkildə eşitmiş yazar müharibənin bir çoxları kimi onun üçün də müxtəlif problemlərin yaranmasına səbəb olduğunu qeyd edir. Məhz buna görə İbanyes “Boulogne Meşəsi” yaxınlığında oturduğu şirin və baxçalı evdən çıxmaq məcburiyyətində qalaraq, divarları kartondan olan mənzilə köçməli olduğunu qeyd etmişdir. Burada öz yaşayışını düşərgə yaşayışına bənzədir, hər cür səs-küyə səbr etməli olduğunu bildirmişdir. Yaşadığı binadakı mənzillərin bir neçəsində piyaninanın olduğunu qeyd edən yazar, bəzən həyat yoldaşlarından, sevgililərindən, qardaşlarından xəbər gözləyən qadınların öz sıxıntı və problemlərini məhz bu yolla ifadə etdiklərini vurğulamışdır. Son olaraq müəllif həyatında ilk dəfə belə ağır şərtlər altında əsəri tamamladığını qeyd etməyi unutmur.

Əsər 1870-ci ildə Fransada yaşayan 19 yaşlı gənc Marselo Desnoyersin həyatı üçün vacib qərarlar verməsinin təsviri ilə başlayır. Ailənin tək övladı olan Marselo, valideynlərinin istəyinə əsasən memar olmalı idi lakin, atasının qəfil ölümü hər şeyi dəyişdirir. Maddi imkanları zəifləyən ailə çətin şərtlər altında yaşamağa başlayır. Marselo ailəni keçindirmək məqsədilə emalatxanada usta köməkçisi kimi işləyir. Dövrün gəncləri kimi Marselo da imperatorluğa qarşı idi və o, ölkədə keçirilən siyasi aksiyalarda aktiv şəkildə iştirak edirdi. Vətən sevgisi ilə yaşayan Marselo 1848-ci ildə iştirak etdiyi aksiyaların birində polislər tərəfindən zorakılığa məruz qaldığı üçün qəzəblənir və ölkəni birdəfəlik tərk etmək qərarına gəlir. Ölkəni tərk edən Marselo Desnoyers Buenos Ayresə gələrək müxtəlif peşələrdə çalışmağa başlayır. Vaxtının çoxunu yeni ölkənin qaydalarını öyrənməyə sərf edən Marselo ölkəsində baş verən siyasi proseslərin nəticələrini öyrənmək üçün hər gün qəzet oxumağa çalışdı. Bir müddət sonra diktator rejiminin dağılmasını eşidən Marselo ölkəsinin köməyə ehtiyacı olduğu anda, tərk etdiyi üçün mənəvi olaraq əzab çəkirdi. Marselo heyvandarlığın bu ölkədə böyük

əhəmiyyətə malik olduğunu görərək, Madariaganın yanında işə başladı. Xulio Madariaga kobud insan olduğuna görə, Marselo ilk vaxtlar bir çox işçilər kimi onun qəzəbinə tuş gəlirdi, qısa müddət sonra hər iki şəxs bir-birini tanıdıqca artıq rəqib kimi deyil, dost kimi münasibət qurmağa diqqət edirdilər. Məhz bundan sonra ailəsi ilə Marselonu tanış edən Madariaga onunla yaratdığı işin planlarını müzakirə edərdi. Argentina əsilli Misía Petrona ilə ailəli olan Madariaganın iki qızı vardı və bu qızlar atalarının onlara qoyduğu qadağalara baxmayaraq, müntəzəm olaraq yeni əşyalar alır, müxtəlif bahalı geyim və aksesuarlara pul xərcləyirdilər. Evin quruluşu qədim formada olsada qızlar bu evi yeni üslubda olan əşyalarla bəzəmişdilər. Məhz bu məqamda yazar ailə üzvlərinin fikirlərində olduğu kimi ev şəraitində də təzadlı situasiyanın yaranmasını əks etdirmişdir. Ata elçiləri görəndə, qızlarına “onlar sizin gözəlliyinizə görə yox, mənim pullarıma görə gəlirlər” deyərək xatırladırdı. Böyük qız Luisa atasına xarakter baxımından daha yaxın idi və hətta Marselonun da ona qarşı hisləri var idi desək yanlışdır. Anası kimi səssiz olan Luisa Marseloya olan marağını gizlətməyə çalışmasına rəğmən gənc qızın əhval-ruhiyyəsi digərləri tərəfindən diqqətdən qaçmırdı. Madariaga ilk vaxtlar onların münasibətini qəbullanmaq istəməsədə, daha sonra özü Marselonun onun layiqli davamçısı olaraq gördüyünü bildirir. Məhz bundan sonra qızı Luisa ilə fransız Marselonun münasibətini qəbullanır və onların evlənməsinə razılıq verir. Evin kiçik qızı olan Elena isə atasının yanında yeni işə başlamış alman əsilli Karlla söhbətləşər və onun Almaniya haqqında danışdığı maraqlı mövzulara diqqətlə qulaq asardı. Bu artıq elə bir hal almışdı ki, vəziyyətdən xəbər tutan Madariaga Karlı işdən uzaqlaşdırır. Lakin heç də hər şey onun gözlədiyi kimi olmur. Qızı Elenanın Karlla qaçıb getdiyini bilən Madariaga qəzəblənib, Karlın öldürülməsini, qızının isə evlənəliqdan rədd edilməsini elan etsə belə, sonda qızı alman kürəkəni ilə geri qayıdır və ailə yenidən birgə yaşamağa başlayır. Desnoyerslərin bir qızı və bir oğlan övladı dünyaya gəlir, Hartrottların isə üç oğlu və iki qızı olur. Ailə bir yerə toplanmış olaraq görünə belə Madariaga alman kürəkənlə danışmır və qızı Elenanın övladlarını heç bir halda sevmirdi. Lakin Fransız kürəkəndən olan nəvələri sevib-qucaqlayar, onları hər şeylə təmin etməyə çalışardı. Madariaganın ölümündən sonra bacılar və kürəkənlər arasında mülk üzərində, artıq problemlər yaranmağa başlamış və bu məsələni sonlandırmaq üçün atalarının mirasının

bölüşdürülməsi qərarı alınmışdı. Miras bölüşdürüldükdən sonra Hartorttlar ailəsi Almaniya, Desnoyerslər isə Fransaya köçmək qərarına gəlirlər. Beləliklə, ailələr arasında soyuq münasibətlərin başlanmasının ilkin toxumları atılmış olur. Hartorttlar ailəsi öz evladlarını alman milliyyətçi ideyaları ilə yetişdirməyə çalışdıqları müddət ərzində, Desnoyerslər fransız mədəniyyət və sevgisini ailədə əks etdirməyə çalışırdılar. Məhz bu xüsusiyyət iki ölkə arasında baş tutacaq müharibənin atıldığı toxumlara bənzəyirdi. Desnoyerslər və Hartrottlar özləri də bilmədən övladlarının gələcəklərini məhv edəcək faciəni hazırladıqlarından xəbərsiz idilər. Karlın üç oğlundan ikisi hərbi sahəsi üzrə təhsil almış, digəri isə akademik fəaliyyətlə məşğul olurdu. Bu oğlanlar ataları kimi alman milli ideologiyası ilə formalaşmış və “vətən sevgisi” ilə alışıb-yanan gənclərin ümumi obrazını canlandırırdılar. Desnoyerslərin oğlu Xulio atasının istəyindən fərqli olaraq rəssamlıqla məşğul olur. Fransaya gəldiyi gündən etibarən valideynlərindən gizlin müxtəlif restoranlarda tango rəqsi ilə özünə bir çox xanımları heyran etməyi vərdiş halına gətirmişdi. Qısa müddət sonra Xulionun evli qadınla eşq yaşamasını öyrənən Marselo öz övladını evdən uzaqlaşdırır. Bu məsələ, artıq o qədər ciddi hal almışdı ki, Xulio gizlin şəkildə anası ilə görüşürdü. Desnoyerslər ailəsinin qızı Chici isə babasının təsiri ilə oğlan kimi at sürən və döyüşkən ruhlu gənc qız olaraq formalaşmışdı. Müharibənin baş verməsi hər iki ölkə üçün böyük itkilərə səbəb olduğu kimi ailələr arasında da dərin uçurumların yaranmasına gətirib çıxardı. Müharibənin gedişatı artıq Xulio və Marqarita cütlüyünün sevgisini də sınaqlara məruz qoydu. Marqarita uzun müddət evli olmasına baxmayaraq, gənc Xulio ilə yaşadığı sevgi münasibətləri ailəsində böyük problemlərə səbəb olmuşdu. Marqaritadan boşandıqdan sonra cəbhəyə yollanan xəyanətə uğramış Senator Lakour isə döyüşdə ağır yaralanır və məhz bu hadisə Marqaritada vicdan əzabı çəkməsinə səbəb olmuşdu. Visente Blasko İbanyes tərəfindən Margarita XX əsr fransız cəmiyyətindəki qadınların ümumiləşmiş obrazı olaraq canlandırılmışdır. Müharibənin başlanması bir çox qadın kimi Margaritanın da fikirlərini köklü şəkildə dəyişdirdi. Yalnız geyim, dəb, sevgi axtarışında olan Margarita müharibədən yaralı halda gətirilən əsgərlərə xidmət etmək məqsədilə tibb təhsili almaq üçün kurslara yazılır. İlk öncə xəyanət etdiyi həyat yoldaşının qeydinə qalması özünə borc bilən bu qadın hər şeyi kənara qoyub, müxtəlif əzablarla baş edərək Senator

tərəfindən bağışlanmaq üçün əlindən gələni edir. Xulio isə aşiq olduğu qadının artıq onu sevmədiyini anlayır və ailəsi ilə vidalaşaraq cəbhəyə yollanır. Qohum olan insanların bir-birinə qarşı fərqli cəbhələrdə döyüşməsi onların faciəli şəkildə müharibə qurbanı olması ilə nəticələnir. Desnoyerslərin tək oğul övladı olan Xulio öz xalası oğlu, qardaşı kimi gördüyü Hartrottların kiçik üzvünü fransız hərbiçisi olaraq cəbhədə öldürür. Yaralı Xulio xəstəxanda müalicə alıb, ailəsi ilə görüşdükdən sonra yenidən cəbhəyə qayıdır, lakin bu dəfə o, özü müharibənin qurbanlarından biri olur. Ata Marselo isə müharibə ərzində qızı ilə həyat yoldaşını başqa ölkəyə keçməsinə yardım etsə belə, özü ölkəni tərk etmir. Oğlunun cəbhədə olması və keçmişdən bəri özü ilə daşdığı vicdan əzabı Marseloya rahatlıq vermir və o, Parisdə qalmaq qərarına gəlir. Evini, əşyalarını, ölkəsini atmayan Marselo qısa müddətlik alman hərbiçilərin əlinə düşərək zorakılığa məruz qalır. Əsgərlərin bir qismi bir qrup kənd sakinini güllələdikdən sonra, kəndi yandırır və günlük işlərini yekunlaşdıran bu vəhşi varlıqlar, bel çantalarında daşıdıqları kitabları açıb oxuyurdular. Əli silahlı canilər özlərini dünyanı xilas edəcək “Xaç Hərəkatı”nın sərkərdələri hesab edirdilər. Onlara görə tarixən dəyərli hər nə varsa Almanlara məxsus idi. Qədim Yunanların yaratdığı əsərlər kimi İtalyan Renesansının yaranmasında Almanlar xüsusi rol oynayırdılar. Onların fikirlərini ciblərindən çıxan məktublardan anlamaq mümkün idi. Ailələrindən gələn məktubları oxuduqca sadəcə insanı dəhşətli hisslər bürüyürdü. Marselo onları kənardan izləyərək bu fikirləri dilə gətirir və beynində onları canlandıraraq bu sözləri qeyd edirdi:

“Recuerdo una carta en el bolsillo de un soldado alemán que murió en el patio de mi última casa que decía - Mátales, dispara a los niños sin pestañear, no los perdones.”
[25, s.169]

“Evimin həyatında ölmüş Alman əsgərin cibindəki məktubda belə qeyd olunduğunu xatırlayıram - Öldür onları, uşaqları gözünü qırpmadan vur, bağışlama onları.”
(Tərcümə bizindir-C.A)

Müharibənin bitməsi yeni mərhələnin başlanğıcına işarə idi. Əsərin sonluğu hər iki ailə üzvünün cəbhədə həlak olmuş övladlarının məzar daşlarını axtarması ilə yekunlaşır.

Şəxsiyyətin formalaşmasında mədəniyyət böyük rol oynayır. Hər bir mədəniyyətin özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Əsərdə fransız, alman, ispan, argentina

və s. kimi bir çox millətlərdən olan obrazlar canlandırılmış və bu insanların hər biri müxtəlif peşələrdə çalışaraq, özlərini maddi şəkildə təmin etməyə çalışırlar. Madariaga müharibənin ən ağır günlərini görmüş insan olaraq, Marseloya öz işçiləri haqqında danışaraq qeyd edirdi:

"Escucha con atención, francés, yo soy español, tú eres francés, Carl German, mis hijas son argentinas, nuestra cocinera es rusa, nuestro jinete es inglés, etc. Como puede ver, hay personas de todas las naciones. ¡Todos vivimos en paz! Quizá ahora, si estuviéramos en Europa, no en Argentina, nos agarráramos a la garganta y empezaríamos una guerra. En Europa, las personas se valoran y respetan entre sí por sus habilidades y su país. Allí, la gente se muere de hambre. Es por eso que ocurren crímenes sin sentido. Pero en nuestro país, la gente está llena. Recuerda, la verdadera patria es donde una persona vive cómodamente, donde no hay peligro de que la maten por algo que no entiende." [25, s.56]

"Diqqətlə qulaq as Fransız, mən İspanam, sən Fransızsan, Karl Alman, qızlarım Argentinalı, aşçımız Rus, atlara baxan işçimiz İngilis və s. gördüyün kimi hər millətdən insan var. Hamımız sülh içində yaşıyırdıq! Bəlkə də indi biz Argentinada deyildə, Avropada olsaydıq bir-birimizin boğazından yapışar və müharibəyə başlayardıq. Avropada insanlar bir-birilərini bacarıqlarına, ölkələrinə görə dəyərləndirir və hörmət edirlər. Orada insanlar ac qaldıqları üçün vəhşi heyvana çevrilirlər. Məhz buna görə mənasız cinayətlər meydana çıxır. Amma bizim ölkədə insanların qarnı toxdur. Unutma, insan harada rahat yaşayırsa, harada anlamadığı şeylər üzündən öldürülmə təhlükəsi yoxdursa həqiqi vətəni ora hesab olunur." (Tərcümə bizimdir- C.A)

Müxtəlif mədəniyyətlərin təsiri ilə böyümüş insanlarda fərqli kimliklər formalaşmışdır. Bu obrazların hər biri fərqli inanclara, fərqli dəyərlərə, fərqli sosial statuslara malikdirlər. Obrazların müxtəlif kimliklərə məxsus olması "mən kiməm?" sualının yaranmasına gətirib çıxarır. "Mən kiməm?" sualı psixoloji məqamları üzə çıxararaq obrazların keçirdiyi hisslərin ətraflı şəkildə anlaşılmasında xüsusi yer tutur. Hartrottlar və Desnoyerslər ailəsinin fərqli kimliklərə aid olması, onların qohumluq münasibətlərində problem yaradır. Bu romanda diqqəti çəkən məqamlardan biri müəllifin musiqi və rəqslərə olan həvəsinin tarixi faktlar fonunda öz əksini tapmasıdır. İbanyes

tango rəqsinin tarixi haqqında qeyd etməyi belə unutmur və bu rəqsin möhtəşəmliyini ətraflı şəkildə ifadə edir. Əsəri oxuduqca Tangonun zəkanı ayaqların çevikliyi ilə ölçən insanlıq üçün qəhrəmanlıq marşı kimi qəbul edilərək bəyənilməsinə şahid oluruq. Afrikadan ilhamlanmış, vahid və ziddiyyətli musiqidən ibarət bu rəqs toplumun ehtiyacını ödəyirdi. Cənubi Amerikaya, dənizçilər tərəfindən gətirilmiş, bir neçə ay ərzində müxtəlif ölkələrə sürətlə yayılmış və ən nəcib yerlərə belə sızmaqda dövrün ədəb, etiket qaydalarını pozmaqda mahir vasitəyə çevrilmişdi. Hətta bu məsələ yalnız bəzi insanları narahat etmir eləcə də din nümayəndələrinin qəzəbinə tuş gələrək, şeytan əməli adını alaraq global problemə çevilmişdi.

Visente Blasko İbanyes alman kimliyinin ətraflı şəkildə təsvirini vermək üçün Xulius von Hartrott obrazının dilindən diqqət cəlb edən ifadələri qeyd etməyi unutmamışdır. Xulio və Xulius arasında keçən dialoqda fransız və alman düşüncələri arasındakı böyük fərqi aydın şəkildə görmək mümkündür. Əsər boyu Xulius obrazının dilindən almanların nəcib nəsiləndən olması və digər irq nümayəndələrinin dəyərsiz irqin nümayəndəsi təqdim edilməsi alman nasist ideologiyasının xarakterik göstəricisi hesab etsək yanlışdır. Müharibənin başlanmasını böyük səbərsizliklə gözləyən, öz millətini zəkalı hesab edən almanların gözü heçnəyi görmürdü. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, məhz bu hissədə Visente Blasko İbanyes bir çox alman nasist ideologiyasının xüsusiyyətlərini təsvir etməklə, özünün bu xalqa ictimai-siyasi münasibətini göstərmişdir.

Xulionun dostu olan ispan əsilli Argensola və Xulius arasında keçən dialoqda yazıçı maraqlı məqama toxunur. Argensola onu və digər millətləri alçaldan professor kimi fəaliyyət göstərən Xuliusa deyir:

“Es hora de que la cultura alemana se extienda a Francia”, dijiste. Pero, ¿y si no existe la cultura alemana, como señaló un buen y conocido alemán?

-¿Qué alemán es?

-Nietzsche.

- Nietzsche es autor de muchas ideas. Le dijo a la gente que fuera dura, y una buena pelea lo santifica todo. Esta es la idea principal de nosotros los alemanes. Aunque la guerra siempre puede parecer terrible, a veces es la única forma de restaurar la justicia.

-Según Nietzsche, la ciencia no requiere cultura. Alemania también está privada de una cultura real". [25, s.130]

-“Fransaya Alman mədəniyyətinin yayılmasının vaxtı gəlib, deyə qeyd etdin. Bəs yaxşı, tanınmış almanın qeyd etdiyi kimi Alman mədəniyyəti deyə bir şey yoxdursa onda necə olacaq?

-Hansı Almanmış o?

-Nitsşe.

- Nitsşe bir çox ideyalar müəllifidir. O, insanlara “sərt olun” demişdi, yaxşı döyüş hər işi müqəddəsləşdirər. Biz almanların da əsas ideyası budur. Müharibə həmişə dəhşət kimi görünəndə, bəzən ədalətin bərpa edilməsi üçün yeganə vasitəyə çevrilir.

-Nitsşeyə görə elm, mədəniyyət tələb etmir. Almaniya da həqiqi mədəniyyətdən məhrumdur.” (Tərcümə bizimdir- C.A)

V.B.İbanyes ömrünün böyük bir qismini Fransada keçirdiyi üçün Fransızların dəyəri nə olursa olsun, həqiqi və məhsuldar mədəniyyətin başında yer tutduğu ideyasına inanırdı. Almaniyada yaşamaq yazara görə dözülməz idi. Özünün də qeyd etdiyi kimi əsarət ruhu sanki hər yerə yayılmışdı. Müəllif Fransız mədəniyyətindən başqa mədəniyyətə inanmır və Mədəni Avropa deyə adlandırılan hər şey ona illüziya kimi görünürdü.

Romanda təsviri verilən müharibə əslində dünyanı və bütün millətlərin həyatını kökündən dəyişəcək gücə malik idi. Əsərdə alman əsilli obrazların dilindən ruslar və Rusiyadakı imperiya tənqid edilir, hətta rusların savadsız və yürütdükləri siyasətə görə vəhşilik simvolu, mədəniyyətdən uzaq insanlar kimi təsvir olunduğunu görə bilərik. Əsərdəki rus obrazı Tchernoffun dilindən isə biz alman və fransız xalqları arasındakı fərqi görür, eyni zamanda, rusların mənfi və müsbət xarakterik özəlliklərinin şahidi ola bilərik. Tchernoff Argensola ilə danışarkən ona Almaniya və Fransada yaşadığı müddətdə iki ölkə arasında gördüyü fərqli xüsusiyyətləri deməkdən çəkinmirdi. 10 il Almaniyada qəzetdə müxbir işləyərək yaşamış Tchernoff almanları yaxşı tanıdığına şübhəsi yox idi. O, fikirləşirdi ki, müharibə nəticəsində Berlində insanlar əllərində bayraqlar, yaşasın Almaniya deyərək, böyük həvəslə Fransa ilə müharibəyə hazırlaşırlar. Tchernoff Parisin mərkəzində Berlinə hücum!- deyə bağıran iki nəfəri elə fransızların

özləri tərəfindən qovulduğunu dilə gətirərək fransızlara müharibənin lazım olmadığını ifadə edirdi. Fransanı fəth etməyin absurd məsələ olduğunu, dünyanın olduğu kimi Fransanın da sülhə və azadlığa ehtiyacı var deyərək qeyd edirdi. Hər kəs kimi o da qısa müddət ərzində danışıqlar vasitəsilə Fransanın öz məqsədinə nail olacağına ümid edirdi.

Tchernoff vətənsəvər insan deyildi, lakin həqiqəti də deməkdən heç vaxt çəkinmirdi. Onun öz milləti və ölkəsi haqqında deyilən fikirlər isə dövrün həqiqətlərini əks etdirirdi. Almanıyanın özünü musiqi diyarı adlandırır, rus musiqilərindən bəhrələnmələrini qəbul etməmələri, hər kəs kimi Tchernoffu daha çox qəzəbləndirirdi. O öz ölkəsi haqqında düşünərək Rusiyada olan siyasi rejimin qorxunc olmasını və bunu dərk edən hər bir rus ziyalısının bu rejimə qarşı olduğu həqiqətini dostları ilə bölüşürdü. Ölkənin üstünə qara bulud kimi çökmüş bu despotizmdə alman əsilli hərbiçilərin rolunun danılmaz olduğunu qeyd edərək, rus xalqının öz haqqını tələb etdiyi zaman müxtəlif vasitələrlə təzyiqə məruz qaldığını qeyd edirdi. Rus ziyalı sinfinin yarısının Almanlardan ibarət olduğunu və elə xalqı qorxudaraq, təzyiq edən zabidlərin əksəriyyətinin alman əsilli zabidlər olması isə şübhəsiz idi. Hətta o, mən elə rus zabidləri görmüşəm ki, onların əksəriyyəti xalqa ziyan vurmamaq və yaxud qırğın əmrini verdiklərindən ötrü intihar etmək məcburiyyətində qalırdılar –deyə öz xalqını müdafiə etməkdən belə çəkinmirdi. Rusiyadakı siyasi rejimə itaət edən almanlar çox asanlıqla, əli belə titrəmədən günahsız insanlara güllə atardılar. Əsəri oxuduqca müəllifin həqiqi rus insanının təvazökar, ədalətli, demokratik, ədalətə susamış xristiyan olmasını xüsusilə vurğulamaqdan çəkinmədiyinin şahidi oluruq.

Yazarın toxunduğu maraqlı məqamlardan biri də məhz mədəniyyətin, mədəni dəyərlərin, humanist ideyaların təsviri ilə əlaqəli ifadələrin rus əsilli xarakterin dilindən verilməsidir. V.B.İbanyesə görə mədəniyyət yalnız böyük sənaye, yığınla gəmi, ordular, elmdən başqa heçnə öyrətməyən çoxlu sayda universitet demək deyildi. Bu maddi mədəniyyət hesab olunurdu. Yazara görə taxtda evində oturub, öz ölkəsinin vətəndaşları ilə eyni sosial-statusda sayılan İsveç vətəndaşı, bir leytenantı yol vermək məcburiyyətində olan, alman əsilli professor və yaxud zadəgandan daha mədənidir.. Sənətkar “Nitsşenin özü belə almanların bu ideologiyasına nifrət etmişdir- deyərək fikrini

əsaslandıraraq , təkəbbüründən dəli olmuş xalqın özünün bütün mədəniyyətin daşıyıcısı olduğuna inandırır, başqa xalqları alçaltmasını birmənalı şəkildə qəbul etmirdi. Visente Alman elminin insanlığa çox böyük töhfə vermiş olduğunu etiraf etsə belə digər ölkələrin də elmin inkişafında xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyi faktını qeyd etməkdən çəkinmirdi.

Əsərdə diqqət çəkən məqamlardan biri də din məsələsinə olan fərqli baxışların öz əksini tapmasıdır. İbanyes din motivlərinə toxunmaqla, romandakı obrazların dini baxışlarına aydınlıq gətirmiş və özünə aid fikirləri də ifadə etməkdən çəkinməmişdir. Dünya ədəbiyyatında bir çox yazarların istifadə etdiyi dini motivlər bu romanda müharibənin dəhşətlərini təsvir etmək məqsədilə rus əsilli Tchernoff tərəfindən dilə gətirilir. Visente Blasko İbanyes alman və rus xalqlarının dini baxışlarını müqayisəli şəkildə izah etmişdir.

“Almanlar Xristian olduqları üçün özləri ilə fəxr edir, lakin onlar yalnız büdpərəstdirlər. Onların dini qandan bəhrələnir. Alman xristianlığı həqiqi xristianlığın rədd edilməsidir. Almanların dini inancına əsasən Tanrı yalnız güclüləri sevir və onları dəstəkləyir. Cılız doğulmuş insanlar isə güclü insanlara boyun əyməli, ya da məhv olmalıdırlar. Beləliklə, insanlar Tanrı üçün bərabər deyil. Xalqlar da bərabər deyil. Lider xalqlar və aşağı səviyyəli xalqlar olaraq iki qrupa bölünür; aşağı səviyyəli xalqlar lider xalqlar tərəfindən məğlub edilməyə məhkumdur, çünki Tanrı elə istəyir. Almanlar da özlərini lider olaraq gördüklərinə görə digər xalqları əzirlər.” [25, s.147] (Tərcümə bizimdir- C.A)

XX əsrdə Alman ideologiyasının “həqiqi üzü” və dünyanı gözləyən növbəti təhlükə İbanyesin şəxsi təcrübələri əsasında qeydə alınmışdır. Yazar sanki II Dünya müharibəsi üçün zəmin yaradacaq bu fikirləri bölüşməklə insanları xəbərdar edir və yaşadıkları vəziyyəti obyektiv şəkildə məruzə etməyə çalışmışdır. Əsərdə ispan əsilli Argensola isə İbanyes tərəfindən intellektual, incəsənətlə maraqlanan, hadisələri obyektiv şəkildə qiymətləndirməyi bacaran insan kimi əks etdirməyə çalışmışdır. Yazar əyləncə düşkünü olan Argensolanın qadınlarla olan macəralarını təsvir etməklə ispan gəncliyinin xarakterik özəlliyini bu obrazda birləşdirmişdir. Əsərin adında olduğu kimi süjet xəttində “Məhşərin dörd atlısı” məsələsi diqqətdən qaçmır. Yazıcının əsəri qələmə aldığı zaman rastlaşdığı hadisə ona “Məhşər əjdahası”nı xatırlatdığı üçün bu mövzunu

romanın əsas ideyası halında işləmişdir. Xristianlıqda Qiyamət əlaməti olaraq bilinən dörd atlı böyük fəlakətlərin göstəricisi olaraq təsvir olunur. Yazıçı yenidən rus obrazı Tchernoffun dilindən Məhşər əjdahası və dörd atlı haqqında maraqlı faktları vurğulamaqdan çəkinmir. Müharibənin başlanmasına qərar verildiyi zamandan qısa müddət sonra Xulio, Argensola və Tchernoff müxtəlif mövzular üzrə müzakirələr aparır və müharibənin hansı sonluqla bitəcəyi barəsində fikir irəli sürməyə çalışırdılar. Öz evinə Xulio və Argensolanı dəvət edən Tchernoff onun üçün ən dəyərli kitablarından biri olan, bir cildlik kitabı əlinə alaraq danışmağa başlayır. O, kitabın 1511-ci ildə latın dilində çap edildiyini və kitabda Albrext Dürerə aid təsvirlərin olduğunu qeyd edir. Təsvirlərdə atlıların qorxudan dəliyə dönmüş insanlara hücumu öz əksini tapırdı. Tchernoff sanki dörd atlını görürmüş kimi, müharibəni xüsusilə də Almanıyanın dünya üçün planladığı bu siyasəti məhşər əjdahasının gəlişi ilə müqayisə edirdi. O sözünə davam edərək bildirirdi ki, dörd atlının hər biri haqqında ətraflı şəkildə təsvirlər verirdi. Birinci atlı qurbanlarının qoxusunu alırmış kimi üzünü büzüşdürmüşdü. Atlı bir tərəfdən insanların üzərinə atını çapır, digər tərəfdən vəba oxunu atmaq üçün hazırlanırdı. Çiyində bütün xəstəlikləri, mikrobları daşıyan zəhərli oxlarla dolu çantası vardı və müharibə meydanında əsgərlərin yaralarını zəhərləyən də o idi. İkinci atlı isə müharibənin göstəricisi idi. Uzun saçları, qeyri-adi görünüşü olan bu atlı gənədi, lakin üzündəki zəhmli ifadə insanı dəhşətə salırdı. Bir dəri bir sümük olan üçüncü atlı qoca və keçəl idi. Əlində tərəzi tutan bu atlı qıtlığın göstəricisi kimi qıdanın qızıl dəyərinə qalxacağını əks etdirirdi. Solğun rəngli dördüncü atlının sivri dizləri və çiyindəki kəfəni onun gətirəcəyi böyük bəlanın işarəsi idi. Dörd atlının hər biri müxtəlif istiqamətlərdən insanların üstünə hücum çəkir və istədiklərini almayana kimi əl çəkmirdilər. V.B.İbanyes romanda müharibənin yaratdığı dəhşətli reallığı göstərmək məqsədilə Xristianlıqda Qiyamətin əlaməti olaraq dörd atlının təsvirini verir və müharibənin baş verdiyi yerdə bu dörd atlının olacağını vurğulayırdı: “Vəba, Müharibə, Aclıq və Əcəl”.

I Dünya Müharibəsi mövzusunə toxunan sənətkar özünəməxsus üslubu ilə ədəbiyyatda unudulmaz əsərlər yaratmağa nail olmuşdur. Müharibənin canlı şahidi olaraq yazıçı insanların qorxu və güvənsizliklə üzləşməsini, ümitsizlik nəticəsində

yaranan mənəvi boşluğu realist təsvirlər vasitəsilə əks etdirmişdir. Müharibənin yaratdığı mənəvi boşluqla yanaşı XX əsrdə meydana gələn yeni fikirlər xüsusilə də, dinin sorğulanması məsələsi ön planda idi və Visente Blasko İbanyesin bu romanında dini inancların və “Tanrı” anlayışının sorğulanması diqqətdən qaçmır. Yazar müxtəlif obrazların dilindən “Tanrı mövcuddurmu?” sualını verirdi. Müəllif rus obrazının dilindən bu suala “Tanrı dünyanı unudaraq, yuxuya gedib” cavabını verərək əsəri yekunlaşdırır.

Nəticə

Ədəbiyyatda daima olaraq öz aktuallığını qoruyub saxlayan və mübahisəli mövzulardan biri olan milli identiklik problemi bir çox yazarlar tərəfindən qələmə alınmışdır. XIX-XX əsr İspan ədəbiyyatının formalaşmasında böyük xidmətləri olmuş V.B.İbanyes də öz şəxsi təcrübələrindən yola çıxaraq bu mövzuya toxunmuşdur. Müəllifin yaradıcılığında xüsusi yer tutan əsərlərin bir çoxunda dözülməz şərtlər altında fərdin üzləşdiyi problemlər, keçirdiyi hiss və həyəcan, sonda fərdin arzuladığı azadlıq hissini əldə etməsinin ətraflı təsviri öz əksini tapır. Ömrünün böyük bir qismini vətəndən uzaqda keçirmək məcburiyyətində qalan İbanyes yaşadığı hadisələri, keçirdiyi ağır psixoloji sarsıntıları ətraflı şəkildə əks etdirməyi bacararaq İspan ədəbiyyatında yazar kimi böyük nailiyyət əldə edə bildi. İdentiklik problemini əsərlərinin əsas ideyası olaraq götürən sənətkar yaradıcılığı vasitəsilə ispan ədəbiyyatında ədəbi mühitin formalaşmasında xüsusi rol oynamışdır. Ədib yalnız yazar olaraq deyil, siyasətçi, olaraq da hadisələri müşahidə edir və doğru təhlillər apararaq, cəmiyyətə həll yollarını göstərməklə digər yazıçılardan fərqlənirdi. XX əsrdə dünya üçün global problemə çevrilmiş müharibənin canlı şahidi olmuş yazar insanlara sülhü, bərabərliyi, müharibənin çıxış yolu olmadığını tərənnüm etməyə çalışmışdır.

V.B.İbanyes də İspaniyadan Fransaya miqrasiya edən insanlardan biri kimi vətəndən uzaq olduğu üçün kədərlənirdi. Kədərini paylaşmaq, səsini həmvətənlərinə çatdırmaq məqsədilə müxtəlif mövzularda əsərlər yazırdı. Bu əsərlərində identiklik, həqiqi ispan kimliyi kimi əsərin əsas ideyasını təşkil edən mövzular müxtəlif hadisələr fonunda təsvir olunurdu. Gənclik illərindən siyasətə böyük həvəsi olan İbanyes İspan milli ruhunun daşıyıcısı kimi mübarizə apararaq ölkəsində baş verən qanunsuzluqlara qarşı gəlirdi. İspaniyanın irəli gedə bilməməsinə səbəb olan amilləri ətraflı şəkildə dilə gətirən yazar xalqının gələcəyi və inkişafı üçün aktiv şəkildə tədbirlər təşkil edir, müxtəlif ölkələrin siyasətçiləri ilə görüşürdü.

Naturalizm cərəyanının nümayəndəsi kimi tanınan İbanyes əsərləri ilə İspan ədəbiyyatında özünəməxsus yazı üslubu ilə yeniliyin banisi hesab olunur. Parisdə

olduğu müddətdə naturalist yazarlarla keçirdiyi görüşlər ilk öncə onun yaradıcılığına, daha sonra isə digər yazarların əsərlərinə sirayət etmiş olur. Doğma ölkəsindən uzaqda, fərqli ölkədə ömrünün son illərini keçirdiyinə görə daxili aləmində tənhalıq, özgələşmə kimi hisslər keçirən İbanyes əsərlərində bu mövzuları obrazlar vasitəsilə ifadə edirdi. Qürbətdə yaşayan yazıçı vətəninə unutmur, hətta romanlarının əksəriyyətində hadisələri Valensiya təsvir etməklə doğma ölkəsinə olan sevgisini əks etdirirdi. Yazarın romanlarında dərin mənanın olduğunu görə bilərik. V.B.İbanyes inanırdı ki, qələmə aldığı romanın məzmunu və ideyası kimi xüsusiyyətləri ilə kiçik də olsa bir çox şeyləri dəyişdirə biləcək. Onun əsas hədəflərindən biri də əsərləri ilə xalqa öz fikrini çatdırıb, onların həyatında nələrisə dəyişdirməyə nail olmaq idi. V.B.İbanyesin əsərlərində biz yazarın prototipini müxtəlif obrazlar vasitəsilə görə bilərik: obrazların keçirdiyi özgələşmə hissi, özkimlik problemi, psixoloji sarsıntılar və bu kimi neqativ hisslərdən azad olmağa çalışmaları yazarın öz həyatında yaşadığı çətinliklərin dolayısı yolla təsviridir.

Tədqiqata cəlb olunan “Məhşərin dörd atlısı” və “Qan və qum” romanlarında yazıçı fərqli milli kimliklərə məxsus insanların özünəməxsus xüsusiyyətlərini əks etdirmişdir. Müxtəlif ölkələrdə səyahətdə olmuş İbanyes rus, alman, fransız kimi fərqli millətlərin nümayəndələri ilə görüşərək, əsərlərində onların prototipini yaratmağa çalışmışdır. Yazara görə müharibə insanların içindəki qaranlıq tərəfin, yəni həqiqi kimliyin işıq üzünə çıxmasında böyük rol oynayır. Məhz bunun vasitəsilə müəllif müxtəlif millətlərin inancını, ideologiyasını sorğulayır və onların həm neqativ, həm də pozitiv tərəflərini obyektiv şəkildə oxucuya göstərmiş olur. Bir çox əsərlərində olduğu kimi ədibin bu romanında belə dini, “Tanrı” anlayışını sorğulaması, yazarın öz şəxsi təcrübələrindən yola çıxaraq insanlara öz fikrini çatdırmaq istəməsinin bir yolu idi. Biz İbanyesin yaradıcılığında ispan kimliyinə məxsus, lakin bir o qədər də öz milli kimliyindən uzaq düşmüş insanı görə bilərik. İspanlara görə dinin, buğa yarışları kimi bir çox elementlərin onların əsas kimliklərinin bir parçası hesab olunurdusa yazara görə bu xüsusiyyətlər onun kimliyinə tamamilə yad idi. O, ispan əsilli biri olaraq, buğa yarışlarının əleyhinə olmaqla yanaşı, dinin üstünlük təşkil etdiyi cəmiyyətin qəlibləşmiş qaydalarını

sorğulayan biri idi. Əsərlərində öz dəyərlərinə sadıq qalan yazar bu ənənəni davam etdirərək yaradıcılığı ilə ədəbiyyatda mövcud olan “ənənəni” dağıdaraq yeni qaydalar yaratmağı bacardı.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı

Azərbaycan dilində

1. “Heydər Əliyev və Şanlı Azərbaycan” adlı Respublika tələbə şagird elmi konfransı. Bakı: Mütərcim, 2021, 316s
2. İspan ədəbiyyatı antologiyası. Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 384s
3. Kamilo Xose Sela. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya, 2018, 432s

Türk dilində

4. Aydın Güner. Kulübeler. İstanbul: Yalçın yayınları, 2003, 176s
5. Ebru Yener Gökşenli. İspanyol dili və ədəbiyyatı. İstanbul: Hiperlink yayınları, 2020, 269s
6. Neyyire Gül Işık. Fırtınadan önce şark. İstanbul: Kültür yayınları, 2007, 166s
7. Neyyire Gül Işık. Mahşerin Dörd Atlısı. İstanbul: Kültür yayınları, 2008, 464s
8. Hülya Bayrak Akyıldız. Batı ədəbiyyatında akımlar. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2018, 261s

İngilis dilində

9. Arthur Livingston and Isaac Goldberg. The Mayflower. Frankfurt: Outlook Verlag, 2020, p128.
10. David.T Gies. History of Spanish Literature. University of Virginia, 2005, p30
11. Mrs.W.A. Gillespie. Blood and Sand. New York: E.P. Dutton company, 2017, p293
12. Mrs.W.A. Gillespie. The Cathedral. New York: E.P. Dutton company, 2004, p340

İspan dilində

13. Ibáñez, V.B. Arroz y tartana. Valencia: Prometeo, 1919, p328

14. Ibáñez, V.B. Araña negra. Barcelona: Seix, 1892-1893, p445
15. Ibáñez, V.B. Cañas y Barro. Valencia: Prometeo, 1902, p312
16. Ibáñez, V.B. Cuentos Valencianos. Valencia: Prometeo, 1919, p259
17. Ibáñez, V.B. Entre Naranjos. Valencia: Prometeo, 1919, p298
18. Ibáñez, V.B. En el mar. Valencia: Prometeo, 1900, p6
19. Ibáñez, V.B. El paraíso de las mujeres. Valencia: Prometeo, 1922, p340
20. Ibáñez, V.B. El Parásito del Tren. Valencia: Prometeo, 1900, p6
21. Ibáñez, V.B. Flor de Mayo. Valencia: Prometeo, 1895, p264
22. Ibáñez, V.B. Golpe doble. Valencia: Prometeo, 1900, p4
23. Ibáñez, V.B. La barraca. Valencia: Prometeo, 1898, p252
24. Ibáñez, V.B. La tierra de todos . Valencia: Prometeo, 1922, p360
25. Ibáñez, V.B. Los cuatro jinetes del apocalipsis. Valencia: Prometeo, 1916, p350
26. Ibáñez, V.B. Oriente. Valencia: Prometeo, 1919, p166
27. Ibáñez, V.B. Sangre y arena. Valencia: Prometeo, 1919, p397
28. Ibáñez, V.B. Maja Desnuda. Valencia: Prometeo, 1906, p160
29. Quintana, E.Z “Mis contemporáneos V.B. Ibáñez”. University of Michigan Library, 1910, p140
30. Rafael C.O. Estudios de lengua y literatura hispánicas. Istanbul: Hiperlink, 2020, p269

Internet

30. https://es.wikipedia.org/wiki/Vicente_Blasco_Ibáñez#Otras_obras
31. https://bivaldi.gva.es/es/consulta/resultados_ocr.do
32. <https://cvc.cervantes.es/literatura>
33. <http://ciudadseva.com/biblioteca/indice-autor-cuentos>
34. <http://ww1.cuentosinfin.com>

35. <https://www.escritores.org/biografias/444-vicente-blasco-ibanez>
36. <https://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/vicente-blasco-ibez--juicio-crtico-de-sus-obras>
37. http://www.spainisculture.com/en/artistas_creadores/vicente_blasco_ibanez
38. https://es.wikipedia.org/wiki/Cañas_y_barro
39. <https://www.britannica.com/biography/Vicente-Blasco-Ibanez>
40. <https://www.ellibrototal.com/ltotal/>
41. https://es.wikipedia.org/wiki/Los_cuatro_jinetes_del_Apocalipsis
42. <http://lecturasindispensables.blogspot.com>
43. <https://letralia.com/s.vicente-blasco-ibañez>
44. <https://www.literautas.com>
45. <https://www.lecturalia.com>
46. <http://laboratoriodeescritura.com>